

Strip u nastavi književnosti

Tuček, Sandra

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:602915>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Sandra Tuček

Strip u nastavi književnosti

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Jakov Sabljčić

Osijek, 2013.

Sadržaj

1. UVOD.....	4
2. STRIP – PORIJEKLO I OBILJEŽJA.....	5
2.1. Porijeklo stripa.....	5
2.2. Moderan strip.....	7
2.3. Strip u Hrvatskoj.....	7
2.4. Jezik stripa.....	9
2.5. Vrste stripa.....	9
3. STRIPSKE ADAPTACIJE KNJIŽEVNIH DJELA.....	11
3.1. Stripske adaptacije književnih djela hrvatskih autora.....	11
3.1.1. <i>Cvijet sa raskršća</i>	11
3.1.2. <i>Čuvaj se senjske ruke</i>	12
3.1.3. <i>Koko</i>	15
3.1.4. <i>Priče iz davnine</i>	15
3.1.5. <i>Seljačka buna</i>	16
3.1.6. <i>Zlatarovo zlato</i>	17
3.2. Stripske adaptacije književnih djela stranih autora.....	18
4. STRIP U METODIČKOJ LITERATURI.....	19
4.1. Strip u osnovnoškolskim planovima i programima.....	19
4.2. Strip u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima.....	20
4.3. Strip u osnovnoškolskim metodičkim priručnicima za nastavnike.....	22
4.4. Osvrt na zastupljenost stripa u osnovnoškolskim čitankama, udžbenicima i priručnicima.....	24
4.5. Strip u srednjoškolskim nastavnim programima, čitankama i udžbenicima.....	25
4.6. Osvrt na zastupljenost stripa u srednjoškolskim čitankama i udžbenicima.....	25
5. STRIP U ŠKOLI.....	26
5.1. Učenici i strip.....	26
5.2. Strip u nastavi.....	27
5.2.1. Strip u nastavi predmeta Hrvatski jezik.....	28
5.3. Strip u školskom listu.....	30
6. NASTAVNE OBRADNE STRIPA.....	31
6.1. Metodički pristup stripu Dubravke Lazić.....	31
6.2. Metodički pristup stripu Jakova Sabljica.....	33
6.3. Strip u živoj nastavi.....	34

6.4. Novi metodički pristupi.....	36
6.5. Dani stripa u Osijeku	38
7. ZAKLJUČAK	41
8. PRILOZI	42
9. LITERATURA.....	61

SAŽETAK

U radu je riječ o upotrebi stripa u nastavi književnosti. Definiira se pojam stripa i iznose najvažnije činjenice o porijeklu i obilježjima stripa. Donosi se pregled književnih djela u stripu te vrste stripova. Govori se o zastupljenosti stripa u osnovnoškolskim planovima i programima, udžbenicima i metodičkim priručnicima te srednjoškolskim programima i udžbenicima. Navodi se metodički pristup stripu i obilježja stripa u nastavi književnosti. Strip je prisutan u nastavi jezika, jezičnog izražavanja, medijske kulture, ali i književnosti. U radu se donose primjeri brojnih mogućnosti povezivanja stripa s nastavom književnosti.

Ključne riječi: strip, književnost, nastava književnosti, metodički pristupi

1. UVOD

U radu se govori o stripu u nastavi književnosti. Cilj je rada navesti adaptacije književnih djela u strip koja su prisutna u nastavi književnosti viših razreda osnovne škole i srednjih škola te prikazati mogućnosti korelacije stripa s nastavom književnosti.

Prvo poglavlje obuhvaća definicije stripa, porijeklo stripa i opis nastanka modernog stripa. Govori se o povijesti razvoja stripa u Hrvatskoj i četirima generacijama crtača stripa te o stripu kao mediju koji ima svoj vlastiti jezik i pravila. Navode se i vrste stripa.

U sljedećem poglavlju navode se književna djela u stripu. Naglasak je na onim djelima koja se interpretiraju u višim razredima osnovne škole i srednjoj školi kao i na crtačima hrvatskih književnih djela – sažeto je napisan njihov životopis i stvaralaštvo. Istaknuti su stripovi hrvatskih i stranih autora koji su nastali prema književnom predlošku.

Treće poglavlje govori o zastupljenosti stripa u osnovnoškolskim planovima i programima, čitankama i udžbenicima, priručnicima za nastavnike te o zastupljenosti stripa u srednjoškolskim programima, čitankama i udžbenicima. Naglasak je stavljen na osnovnu školu, a pod srednjom školom misli se na gimnaziju i sve četverogodišnje srednje škole koje imaju četiri sata hrvatskog jezika tjedno.

U četvrtom poglavlju riječ je o stripu u školi i njegovoj popularnosti kod učenika. Govori se kako je strip prisutan u nastavi predmeta Hrvatski jezik te o mogućnosti upotrebe stripa u svim nastavnim područjima, dakle u nastavi hrvatskog jezika, jezičnog stvaralaštva, književnosti te nastavi filma. Strip je prisutan i u školskim listovima.

U posljednjem se poglavlju govori o nastavnim obradama stripa. Navodi se primjer Dubravke Lazić i Jakova Sabljica za korelaciju stripa s nastavom književnosti. Autorica govori o svom posjetu školi Ivana Nepomuka Jemeršića u Grubišnom Polju na nastavu Hrvatskog jezika nastavnice Nikoline Zadravec koja je strip uklopila u sat interpretacije pripovijetke *Durđice* Prežihova Voranca. Također, autorica daje svoje primjere mogućnosti uklapanja stripa u nastavu književnosti. Autorica diplomskog rada posjetila je izložbu povodom 3. dana stripa u Osijeku čija je tema bila *Knjiga i ja* pa se govori o samom programu, izložbi i sudjelovanju djece te njihovoj kreativnosti.

2. STRIP – PORIJEKLO I OBILJEŽJA

Postoje brojne definicije stripa. Prema *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*¹ riječ strip dolazi iz engleskog jezika, *comic strip*, što znači komična vrpca, tj. strip. Prema tome strip je likovno-književni oblik popularne umjetnosti sastavljen od slijeda crteža koji obično prikazuje neku priču, najčešće popraćen tekstom u oblačićima na crtežima, a katkad u podnaslovima ispod crteža u kvadratu. *Opća i nacionalna enciklopedija*² navodi da je strip slijed crteža koji prikazuje neku radnju, obično popraćen tekstom.

Svetozar Tomić strip definira kao niz crteža kojima se prikazuju izvjesni događaji na takav način da čitanjem kratkog teksta čitatelj dolazi lako do saznanja o čemu je riječ. Također prema njemu je strip govorno-vizualni medij u kojem je pripovijedanje povjereno koliko slici toliko i riječima.³

Scott McCloud u svojoj knjizi *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost* koja je i sama napisana kao strip, govori da strip pripada vizualnoj umjetnosti slijeda, crteži i druge slike supostavljene su u namjerni slijed s namjerom prijenosa informacije i/ili izazivanja estetske reakcije u čitatelja.⁴

2.1. Porijeklo stripa

Pojava stripa može se povezati s počecima umjetničkog izražavanja uopće jer se promatranjem prvih risarija na stijenama pećina može zaključiti kako upravo ondje počinje povijest priča u slikama.⁵ S prvim crtežima susrećemo se u prapovijesti, u posljednjem razdoblju paleolitika, na kamenim zidovima pećina Altamire i Lascauxa. Takvi najstariji crteži imali su vjerski karakter i magijska obilježja, ali predstavljali su i način komuniciranja.⁶ Priče u slikama, odnosno prve prototipove stripa jer je tekst bio ilustriran brojnim crtežima, iako su katkad tekst i slike koje ga ilustriraju tekli nezavisno jedan o drugome, pronalazimo kod Asiraca, starih Egipćana, antičkih Grka i Rimljana te kršćana. Kršćani su u srednjem vijeku zbog nepismenosti naroda imali bogato ilustriranu Bibliju i zidove crkava. Na sačuvanim srednjovjekovnim spomenicima može se vidjeti kako sliku prati tekst. Primjer je *Tapiserija iz Bayeuxa* koja na petnaestak metara dugačkoj platnenoj vrpici slikom i tekstom

¹ *Hrvatska književna enciklopedija 4*, S-Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012., str. 165.

² *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, XIX. knjiga, St-Tk, Večernji list d.d., Zagreb, 2007., str. 15.

³ Svetozar Tomić, *Strip, poreklo i značaj*, Forum, Novi Sad, 1985., str. 39.

⁴ Scott McCloud, *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost*, Mentor, Zagreb, 2005., str. 8.-9.

⁵ Rudi Aljinović, Mladen Novaković, *Kad je strip bio mlad: prilozi za povijest hrvatskog stripa*, Stripforum, Zagreb, 2012., str. 9.

⁶ Svetozar Tomić, *Strip, poreklo i značaj*, Forum, Novi Sad, 1985., str. 33.-34.

iznosi priču o osvajanjima Vilima I. Osvajača i njegovoj pobjedi kraj Hastingsa nad Haroldom II. Saksonskim. Sljedeći je primjer mozaik *Knjiga stvaranja* koji se nalazi u crkvi Sv. Marka u Veneciji gdje je slikom i popratnim tekstom ispričana legenda o stvaranju svijeta od postanka Neba i Zemlje do izгона prvih ljudi iz raja. Treba navesti i manuskript *Apokalipse* iz 1230. godine u Cambridgeu, a fragment *Obožavanje Krista* prikazan je tako da se tekst koji izgovaraju anđeli nalazi u oblačićima. Tek je otkriće tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća zaslužno za pojavu stripa u njegovu suvremenom, modernom obliku. Pretečom modernog stripa smatra se William Hogarth, engleski slikar i graver, koji je svojim karikaturama u bakrorezu dao sliku engleskog društva jer je dramatski oslikavao kritičku kroniku u slikama te ga mnogi smatraju i začetnikom engleske satiričke grafike.⁷ Otac je modernog stripa Rodolphe Töpffer čije satiričke priče u slikama uključuju karikaturu i okvire kadrova te prvu međuovisnu kombinaciju riječi i slika nastalu u Europi sredinom 19. stoljeća.⁸ Značajnu ulogu u razvoju stripa imao je njemački slikar, pjesnik i karikaturist Wilhelm Busch, autor stripa *Max i Moritz (Max und Moritz)*, koji je za života postao popularan jer je povezivao riječi i sliku na takav način da što grotesknije prikaže suprotnosti između privida i istine. Izraz mu se kretao od lagane igre riječima i dosjetke do komičnih situacija, a teme su mu bile iz gradskog i seoskog okružja.⁹

Dosad se govorilo o počecima stripa koji su povezani s počecima umjetničkog izražavanja uopće te s počecima u grafičkoj umjetnosti, no sama pojava stripa kao samostalnog medija i umjetnosti povezana je s pojavom novinske karikature i s razvojem modernog tiska i novinstva u drugoj polovici 19. stoljeća.¹⁰ Tako se prvi koraci stripa podudaraju u Americi s pojavom modernog visokotiražnog novinskog dnevnika. Strip ondje ima bitnu ulogu u borbi kapitala za tržište. Oko 1890. godine dva magnata američkog dnevnog tiska, Joseph Pulitzer i William Randolph Hearst, započinju bitku za osvajanje što većeg broja stalnih čitatelja. Pulitzer u svoj list 1895. godine uvodi strip Richarda Feltona Outcaulta *Žuti dječak (The Yellow Kid)*, a Hearst u svoj list 1897. uvodi strip Rudolpha Dirksa *Bim i Bum (The Katzenjammer Kids)*. Tada strip postaje sastavnim dijelom dnevnog lista kao i sam dnevni list koji se čita svakog jutra.¹¹ Povjesničari se slažu da epizoda *Žutog dječaka*:

⁷ Rudi Aljinović, Mladen Novaković, *Kad je strip bio mlad: prilozi za povijest hrvatskog stripa*, Stripforum, Zagreb, 2012., str. 9.-11.

⁸ Scott McCloud, *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost*, Mentor, Zagreb, 2005., str. 17.

⁹ Rudi Aljinović, Mladen Novaković, *Kad je strip bio mlad: prilozi za povijest hrvatskog stripa*, Stripforum, Zagreb, 2012., str. 12.

¹⁰ *Hrvatska književna enciklopedija 4*, S-Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012., str. 165.

¹¹ Ranko Munitić, *Strip, deveta umjetnost*, Art 9, Zagreb, 2010., str. 18.-19.

Veliki pseći cirkus u McGooganovoj aveniji koja je objavljena 16. veljače 1896. godine označava početak modernog stripa.¹²

2.2. Moderan strip

Povijesnim je razvojem strip u svijetu stekao tri velike tradicije te tržišna i umjetnička žarišta, a to su Sjedinjene Američke Države, Japan i Europa. U Sjedinjenim Američkim Državama strip se tijekom 30-ih i 40-ih godina 20. stoljeća iz samostalnih jednostrukih pasica razvio do žanrovskih serijala, realističkog stila i kriminalističkog žanra ili humoristične teme i karikaturalnog stila. Prije Drugog svjetskog rata, ali i nakon njega masovna industrija usmjerena je na likove superjunaka crtane u stiliziranoj realističkoj maniri (*Superman, Batman, Spider-man*). Do pojave alternativnog stripa dolazi 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća kao i do snažne polarizacije sjevernoameričkog stripa na superherojske i novinske te na nezavisni strip. U Japanu postoji duga tradicija stripa pod nazivom manga što označava hirovite slike. Mange su opsežni serijali od po 10 000 stranica, džepnog formata i u svescima od oko 200 stranica. U prvom su redu to narativni mediji, dakle popularna crtana književnost, u crno-bijeloj izvedbi i karikaturalnoj tradiciji dječjih žanrova, znanstvenofantastičnih, romantičnih pa sve do pornografskih. Europski standard umjetnosti stripa postavila je francusko-belgijska tradicija koja je njegovala autorsku i umjetničku tradiciju. Likovnu je komponentu najčešće činio karikaturalan crtež ispunjen gegovima, s popularnim pripovijestima i junacima izvedenima u humorističnom tonu ili su bili posrijedi likovno razrađeni i kolorirani, često poetski intonirani žanrovski stripovi u serijalima. Stripovi u serijalima bile su humoristične pustolovine ili pak vesterni, znanstvenofantastični serijali, povijesni i kriminalistički.¹³

2.3. Strip u Hrvatskoj

Kao i u svijetu, tako i u Hrvatskoj, već u 17. i 18. stoljeću javljaju se u knjigama primjeri ilustriranih priča ili događaja predstavljenih u vodoravnom ili okomitom nizu. Ipak za nastanak stripa zaslužan je nagli razvoj tiskarstva i grafičke djelatnosti kao i pojava visokotiražnih listova te karikature. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća dolazi do pojave karikatura u satiričnim listovima kao što su: *Podravski jež, Zvekan, Vienac, Vragoljan, Osa, Humoristički list, Ćuk, Bič, Brico* i *Trn*. Najvažniji događaj za razvoj karikature predstavlja

¹² <http://webograd.tportal.hr/Miha29/medijskakultura/strip/povijeststripa>, 25.5.2013. 19:35

¹³ *Hrvatska književna enciklopedija 4, S-Z*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012., str. 165.

pojava zagrebačkih *Kopriva* 1906. godine, humorističko-satiričnog lista u kojem su prevladavale karikature i ilustracije, ali i šaljivi prilozi u kojima se postupno razvija specifični jezik stripa. U *Koprivama* se formirala prva skupina hrvatskih karikaturista i ilustratora te prvi hrvatski strip, *Maks i Maksić kao ribari*, nastaje 4. travnja 1925. godine u 14. broju *Kopriva*. Strip-šale *Maks i Maksić* crtao je Sergije Mironović Golovčenko, a izlazio je deset godina u tablama od po šest slika sa stihovanim tekstom ispod okvira.

No, strip se u Hrvatskoj, prema suvremenom poimanju stripa kao posebne vrste vizualnog sredstva masovne komunikacije, javlja sredinom tridesetih godina dvadesetoga stoljeća.¹⁴ Hrvatski strip dijeli se u generacije koje su određene ne samo imenima istaknutih crtača nego i njihovih redovitih scenarista. Prva generacija javlja se 30-ih godina 20. stoljeća, a obilježili su je Andrija Maurović i braća Walter i Norbert Neugebauer.¹⁵ Andrija Maurović otac je hrvatskog stripa.¹⁶ Maurović je u zagrebačkom dnevnom listu *Novosti* u nastavcima od 12. ožujka 1935. godine tiskao prvi hrvatski moderni, fabularno razvijen i realistično nacrtan strip *Vjerenica mača* prema scenariju Krešimira Kovačića. Braća Neugebauer, crtač Walter i scenarist Norbert, radili su kao autorski par. Najpoznatiji strip im je *Patuljak Nosko* koji su tiskali u svojem časopisu *Zabavnik*. Druga generacija pojavljuje se 1950. godine uz časopis *Plavi vjesnik*. Osim Maurovića i braće Neugebauer pojavljuje se niz drugih autora, Borivoj Dovniković, Vladimir Delač, Ivica Bednjanec i Jules Radilović. U tom su razdoblju crtači stripa imali svoje scenariste, no pojavljuje se i samostalni scenarist svojih stripova Ivica Bednjanec (*Barun Trenk, Osmoškolci, Genij i Lastan*), a klasično crtanim adaptacijama lektirnih romana u *Modroj lasti* istaknuo se Željko Lordanić (*Branka*). Treću generaciju čini skupina autora Novi kvadrat okupljena oko studentskog časopisa *Polet* 70-ih godina 20. stoljeća. Članovi skupine bili su Mirko Ilić, Krešimir Zimonić, Radovan Devlić, Igor Kordelj, Ninoslav Kunc. Razdoblje je značajno po tome što nisu imali stalne scenariste i uglavnom su sami pisali svoje stripove koji su bili okrenuti likovnoj strani izraza i grafizmu. Književna i scenaristička komponenta nije bila u prvom planu. Četvrta generacija autora stripa, koja djeluje od 90-ih godina 20. stoljeća, posvećuje se komercijalnom crtanju. Najvažnija je osoba te generacije Darko Macan koji je napisao scenarije za desetke stripova u Sjedinjenim Američkim Državama, Srbiji i Hrvatskoj. Osim komercijalnog crtanja postoji i tradicija alternativnog, *underground* stripa koju slijedi Dubravko Mataković. Antikomercijalnu

¹⁴ Slavko Draginčić, *Strip u Hrvatskoj, od ilustriranih priča do treće generacije*, u: Veljko Krulčić, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula 1985. str. 5.

¹⁵ *Hrvatska književna enciklopedija 4, S-Ž*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012., str. 165.

¹⁶ <http://webograd.tportal.hr/Miha29/medijskakultura/strip/povijeststripa>, 25.5.2013. 19:35

tradiciju alternativnog stripa zastupaju autori okupljeni oko skupine Divlje oko koja je podjednako okrenuta i stripu i književnosti, te skupina Komikaze koja je bliža poetici *undergrounda*.¹⁷

2.4. Jezik stripa

Strip ima svoj vlastiti jezik i pravila. Slike ili vinjete osnovni su element stripovnog jezika. Smještene su u kvadrate ili okvire raspoređene u vodoravne ili okomite nizove, slično rasporedu u rečenici. Slike moraju biti povezane u vremenu, a akcija razrađena do detalja. Slike su povezane u trake, pasice. Pasice su također raspoređene u sekvence ili epizode. Dinamika radnje predočava se slikom, odnosno montažom slika. Tekst se u stripu obično nalazi u okviru slike, a komentari koji dopunjavaju sliku smješteni su iznad ili ispod slike. Direktan govor smješta se u oblačiće ili balone. Svaki crtač stripa mora poštovati pravila upotrebe oblačića. Tako se depresivno stanje prikazuje u tamnom oblačiću, misli u serijama mjehurića, a vika i galama otisnute su velikim masnim slovima. Osim direktnog govora u oblačićima i komentara u stripu se pojavljuje i niz grafičkih simbola koji predstavljaju osjećaje, raspoloženja, zvukove, šumove i uzvike. Tekst u stripu krajnje je zgusnut i sažet na najmanju mjeru te mnogi smatraju da ima nisku književnu razinu i siromaštvo izraza. Specifična je karakteristika teksta stripa njegova fonetiziranost. Dakle, tekst svojim grafičkim rješenjem stvara iluziju zvuka. Masno otisnuta slova sugeriraju buku, povišen ton, a onomatopeje (BAM! BING! GRR!...) dočaravaju cijelu skalu zvukova i šumova.¹⁸

2.5. Vrste stripa

Strip se dijeli prema sadržaju na vrste, a to su humoristični strip, povijesni strip, pustolovni strip, detektivski ili kriminalistički strip, vestern strip, fantastični strip, vojnički ili ratnički strip te dječji strip.¹⁹ Humoristični ili humoristično-satirični strip najstariji je po postanku. Najčešće se sastoji od nekoliko stripskih slika u kojima se kritizira ili ismijava neka društvena pojava. Takvi stripovi uobičajeni su u mnogim listovima kako u prošlosti tako i danas. Povijesni strip prikazuje povijesne događaje ili ličnosti. Prvi su takvi stripovi u nas *Seoba Hrvata, Ognjem i mačem* prema romanu poljskog pisca Henryka Sienkiewicza, *Čuvaj se senjske ruke* po romanu Augusta Šenoa i drugi stripovi Andrije Maurovića. Pustolovni strip

¹⁷ *Hrvatska književna enciklopedija 4*, S-Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012., str. 165.-167.

¹⁸ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – Zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 272.

¹⁹ <http://webograd.portal.hr/Miha29/medijskakultura/strip/vrstestripa>, 26.5.2013., 21:00

govori o doživljajima junaka i njihovim pustolovinama, a detektivski ili kriminalistički strip je strip čiji su glavni junaci detektivi i policajci koji pokušavaju otkriti zločin. Western strip sadržaj uzima s američkog Divljeg zapada, a glavni su junaci obično poznati likovi tog vremena: Dawey Crockett, Buffalo Bill, Cisco Kid i drugi. Fantastični strip govori o izmišljenim likovima, zemljama i događajima po čemu je sličan znanstvenofantastičnoj književnosti. *Flash Gordon* poznati je strip takva sadržaja. Vojnički ili ratnički strip tematski je vezan za ratna vremena Prvoga i Drugoga svjetskog rata, američkog građanskog rata ili u nas Domovinskog rata. Dječji strip ima dječje likove, osmišljene likove iz dječjeg svijeta (Mickey Mouse, Paško Patak) i životinjske likove koji proživljavaju razne pustolovine.²⁰

²⁰ Ante Bežen, Olga Jambrec, *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009., str. 219.-220.

3. STRIPSKE ADAPTACIJE KNJIŽEVNIH DJELA

Autorica diplomskog rada donosi pregled adaptacija književnih djela u strip. Naglasak je na književnim djelima koja su propisana u nastavnom programu hrvatskog jezika za osnovne i srednje škole.

3.1. Stripske adaptacije književnih djela hrvatskih autora

Adaptacije književnih djela u strip vrlo su važan dio korpusa hrvatskog stripa. Postoje brojne adaptacije hrvatskih književnih djela, ali i dječje literature. Većina tih adaptacija objavljuje se u različitim dječjim i školskim listovima, a dijelom i u specijaliziranim izdanjima.²¹

3.1.1. *Cvijet sa raskršća*

U težnji za razvijanjem zanimanja za čitanje književnih djela dolazi do pojave posebne vrste lektire. Pojavljuje se lektira u stripu. Takav uzorak lektire oblikovan je u projektu Narodne knjižnice Petra Preradovića u Bjelovaru. Naime, osmišljen je program *Lektiru u strip* pod stručnim vodstvom renomirane i nagrađivane bjelovarske umjetnice Irene Jukić-Pranjić. U radionicama su sudjelovali bjelovarski učenici srednjih škola u ulozi ilustratora.²²

Tatjana Cifrak Kostelac i Zorka Renić, uvidjevši da učenici posjećuju knjižnice radi potrage za lektirama koje na kraju bivaju nepročitane i prepisivane jer mnogi učenici smišljaju lakše i brže načine da bi izbjegli čitanje lektire, dosjetile su se kako bi mogle jedno lektirno djelo preoblikovati u strip. Budući da je strip medij blizak mladima i dio je njihove vizualne kulture, smatraju da je strip dobra motivacija za čitanje lektire. Kako je novela *Cvijet sa raskršća* važno djelo hrvatske moderne i Antuna Gustava Matoša jer svojom ljepotom, kvalitetom i simbolističkim obilježjima zaokružuje njegov opus bio je savršen izbor za prijenos u strip. Ciljevi programa *Lektiru u strip* bili su obrada lektirnog djela Antuna Gustava Matoša *Cvijet sa raskršća*²³ i njegovo oblikovanje u strip, razvijanje sklonosti mladih prema čitanju lektire, ali i prema čitanju općenito, senzibiliziranje mladih za književna djela hrvatskih autora, razvijanje likovnog izričaja i usavršavanje likovnih tehnika, razvoj kreativnosti, poticanje komunikativnosti i zajedništva, poticanje suradnje u okviru rada u skupini i ostvarenje korelacije različitih vrsta umjetnosti (književnosti – likovne umjetnosti –

²¹ Ivana Kukić Rukavina, *Najstripcičniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlović Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 42.

²² Dragutin Rosandić, *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 136.

²³ Vidi Prilog br. 1 u *Prilozima*

stripa).²⁴ Osim navedenog cilj je bio i upoznavanje morfologije stripa i izražajnih elemenata vizualne komunikacije. Tekst Matoševe novele *Cvijet sa raskršća* u stripu raščlanjen je na najmanje dijelove, odnosno rečenice, koje su prenesene u likovni izričaj. U prijenosu literarnog sadržaja u likovni izraz dolazi do izražaja sposobnost doživljavanja, mikrostruktura, vizualizacija te likovna konkretizacija literarne recepcije.²⁵ U stripu se tekst pripovjedača nalazi unutar slika, a tek je dijalog smješten u oblačiće. Cjelokupan strip sastoji se od 113 stripskih sličica.

3.1.2. *Čuvaj se senjske ruke*

Čuvaj se senjske ruke povijesni je roman Augusta Šenoa koji ima četiri cjelovite stripske adaptacije. Crtali su ga Albert Kinert, Andrija Maurović, Jurij Pavlović Lobačev i Mladen Trnski.

Albert Kinert roman *Čuvaj se senjske ruke*²⁶ crta 1944/1945. godine i objavljuje u časopisu *Pokret* pod pseudonimom Toma Božić, u petnaest nastavaka, na početku po dvije table, a kasnije po jednu. Njegov roman u slikama ili crtani roman slijedi tendencije hrvatskog stripa druge polovice tridesetih godina dvadesetoga stoljeća kada se slikovni segment razdvaja od verbalnog. Slika prikazuje radnju, a tekst ispod slike opisuje radnju na slici.²⁷ Cjelokupan strip sadrži 22 table, dvije polutable, 70 pasica i 167 stripskih sličica crtanih crnom tintom. Jezik stripa identičan je jeziku romana, dakle pravi šenoinski jezik 19. stoljeća, napisan prema pravilima korijenskog pravopisa. Na početku svake table, odnosno nastavka stripa unutar prvog kadra, sažeto je napisano i objašnjeno što se zbivalo u prethodnim nastavcima.²⁸

Albert Kinert rođen je u Vinkovcima 6. travnja 1919. godine gdje je krenuo u pučku školu. Od devete godine života živi u Zagrebu. Školske godine 1939/1940. upisuje Akademiju likovnih umjetnosti gdje je diplomirao 1946. godine. Strip počinje crtati 1944. godine te je jedan od produktivnijih crtača stripa 1944/1945. godine. Njegov se stripski opus odlikuje stilskom i crtačkom konzistentnošću, bogatim crtežom, tematskom i žanrovskom raznovrsnošću. Crtao je adaptacije književnih djela i povijesnih priča, vesterne, špijunske priče, znanstvenu fantastiku, klasične i dječje bajke. Prema književnim predlošcima nastala su njegova četiri početna ostvarenja, *Crvena kuga*, adaptacija pustolovnog romana američkog

²⁴ Zorka Renić, *Na kraju početak*, u: *Strip radionica Lektiru u strip, Cvijet sa raskršća Antuna Gustava Matoša*, 2004., str. 35.

²⁵ Dragutin Rosandić, *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 136.-137.

²⁶ Vidi Prilog br. 2 u *Prilozima*

²⁷ Tomislav Čegir, *Kinertova interpretacija Šenoina romana ili zagubljena stavka u kontinuitetu domaćeg stripa*, u: Albert Kinert, *Čuvaj se senjske ruke*, ART 9, Zagreb, 2012., str. 36.-42.

²⁸ Ivana Kukić Rukavina, *Najstričniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlović Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 48.

pisca Jacka Londona, *Čuvaj se senjske ruke* prema povijesnom romanu Augusta Šenoa, *Ahuramazda na Nilu* prema romanu Georga Ebersa i *Tomislav* prema romanu *Hrvatska na razkršću* Stanka Radovanovića Žrnovačkog koji je ostao nedovršen. Objavio je i stripove *Uhode na djelu*, *Propali grad Wai Hu Wit*, *Osvajači zapada*, *Sovjetski junaci: Radista Komsomolac*, *Narodna priča o Kalifu tiraninu*, *Nasredin - Hodža i njegovi doživljaji* i *Zlatni ključić* prema romanu Alekseja Tolstoja koji ima objavljena dva nastavka. Kinert je svoje stripove objavljivao u časopisima *Pokret*, *Zabavnik* i *Kerempuh*. Preminuo je 4. srpnja 1987. godine u Zagrebu.²⁹

Andrija Maurović roman *Čuvaj se senjske ruke*³⁰ crta tijekom 1962. i 1963. godine. Stripom prikazuje svu raskoš slikarskog izraza temeljenog na scenariju Norberta Neugebauera pa se njihova adaptacija Šenoina romana, izvorno objavljivana u *Plavom vjesniku*, a 1981. godine i u stripskom albumu nakladnika *Dječje novine*, označava remek-djelom i vrhuncem hrvatskog stripa.³¹ Maurović je strip naslikao u boji, akvarelom. Likovi su detaljno nacrtani, a svaki kadar prikazan je realistično. U stripu se jasno vide osobine Maurovićeva slikarstva, a to su izražajni likovi, sklonost detaljima te upotreba filmskih izražajnih sredstava poput brze izmjene prostornih planova i rakursa, kadrovskih rezova i smanjivanje točke gledišta kako bi se postigla dinamičnost prikaza pojedine scene. Cjelokupan strip sastoji se od 36 tabli, 144 pasice i 420 stripskih sličica.³²

Andrija Maurović rođen je 29. ožujka 1901. godine u mjestu Muo kod Kotora. Djetinjstvo i ranu mladost provodi u Dubrovniku gdje je pohađao osnovnu školu. U Zagrebu je počeo studirati na Likovnoj akademiji, no ne završava studij. Bavio se slikarstvom. Stripove je počeo crtati 1935. godine. Tada izlazi u časopisu *Zagrebačke novosti* njegov prvi strip *Vjerenica mača*.³³ Scenarije su mu pisali Franjo Fuis, Krešo Kovačić i Norbert Neugebauer. Maurović je adaptirao književna djela *Čuvaj se senjske ruke*, *Zlatarovo zlato*, *Ognjem i mačem*, crtao je i djela avanturističko-egzotičnog žanra *Plijen demona džungle*, znanstveno-fantastičnog žanra *Ljubavnica s Marsa*, vesterne *Trojica u mraku* i stripove s temom nacionalne povijesti *Knez Radoslav* i *Braća Seljani*. Pedesetih godina dvadesetog stoljeća objavljuje svoje stripove u časopisima *Horizont* i *Horizontov zabavnik*, a za *Večernji*

²⁹ Albert Kinert, *Čuvaj se senjske ruke*, ART 9, Zagreb, 2012.

³⁰ Vidi Prilog br. 3 u *Prilozima*

³¹ Tomislav Čegir, *Kinertova interpretacija Šenoina romana ili zagubljena stavka u kontinuitetu domaćeg stripa*, u: *Čuvaj se senjske ruke*, ART 9, Zagreb, 2012., str. 37.

³² Ivana Kukić Rukavina, *Najstripičniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlović Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 44.-45.

³³ Andrija Maurović, *Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere*, *Dječje novine*, Gornji Milanovac, 1981., str. 62.

list adaptirao je roman *Grička vještica* Marije Jurić Zagorke. Andrija Maurović umro je u Zagrebu 1981. godine.³⁴

Jurij Pavlovič Lobačev 1967. godine crta roman *Čuvaj se senjske ruke*³⁵. Jurij, koji je u jugoslavenskom okruženju bio poznat kao Đorđe Lobačev, ruski je crtač stripa koji je svoju adaptaciju književnog djela *Čuvaj se senjske ruke* ostvario nakon povratka u Sovjetski savez.³⁶ Njegov crtež odiše skladom linija i ploha, a nacrtani likovi i prostori djeluju živo i dinamično. U velikoj se mjeri pridržava fabule književnoga predloška, no kako radnja odmiče, njegova interpretacija postaje slobodnija.³⁷

Jurij Pavlovič Lobačev rođen je u Skadru 4. ožujka 1909. godine kao treće od četvero djece ruskog konzula zbog kojeg se obitelj često selila. Živjeli su u Crnoj Gori, Grčkoj, Kraljevini SHS, a nakon očeve smrti u Novom Sadu. Nakon gimnazije upisuje fakultet u Beogradu gdje počinje crtati reklame za razna poduzeća, a 1935. godine i prve stripove. Do početka Drugog svjetskog rata Jurij Pavlovič Lobačev nacrtao je tridesetak stripova, a prevladavaju adaptacije književnih djela: *Carev glasnik*, *Djeca kapetana Granta*, *Baš Čelik*, *Čarobnjak iz Oza*. Lobačev je najvažniji predstavnik beogradskog kruga tridesetih godina 20. stoljeća. Jugoslavenske komunističke vlasti su ga nakon Drugog svjetskog rata protjerale iz zemlje, pa se nakon života u Rumunjskoj naseljava u Sovjetski Savez. U Sankt Peterburgu živio je do svoje smrti 23. srpnja 2002. godine.³⁸

Mladen Trnski roman *Čuvaj se senjske ruke* crta tijekom 1984. i 1985. godine na stranicama *Modre laste* prema vlastitom scenariju. Zbog školskoga naraštaja čitatelja prikaz likova je moderniziran. Naime, nacrtani likovi odjećom pripadaju razdoblju u kojem se radnja odvija, a fizičkim izgledom više sličje suvremenim djevojkama nego ženama s početka 17. stoljeća. Jezik stripa istovjetan je jeziku romana, ali onomu jezično osuvremenjenom, koji se i čita u hrvatskim osnovnim školama. Popratni je tekst napisan u oblačićima unutar kadrova, a neki dijalozi i pripovjedni dijelovi potpuno su preneseni iz romana u strip. Cjelokupan strip sadrži osamnaest tabli, 72 pasice i 225 stripških crteža.³⁹

³⁴ Slavko Draginčić, *Strip u Hrvatskoj, od ilustriranih priča do treće generacije*, u: Veljko Krulčić, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula 1985., str. 136.

³⁵ Vidi Prilog br. 4 u *Prilozima*

³⁶ Tomislav Čegir, *Kinertova interpretacija Šenoina romana ili zagubljena stavka u kontinuitetu domaćeg stripa*, u: Albert Kinert, *Čuvaj se senjske ruke*, ART 9, Zagreb, 2012., str. 37.

³⁷ Ivana Kukić Rukavina, *Najstripičniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlovič Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 50.

³⁸ Jurij Pavlovič Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 54.-55.

³⁹ Ivana Kukić Rukavina, *Najstripičniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlovič Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 50.-52.

3.1.3. *Koko*

Edvin Biuković na zahtjev časopisa *Modra lasta* crta tijekom 1993. i 1994. godine strip *Koko u Parizu*⁴⁰ prema romanu Ivana Kušana. Također, adaptirao je i Kušanov roman *Ljubav ili smrt*. Edvin Eddy Biuković rođen je u Zagrebu 1969. godine gdje je i umro 5. prosinca 1999. godine nakon kratke i teške bolesti. Crtao je stripove, uglavnom za njemačke i američke izdavače, a bavio se i animacijom te ilustracijom. Kao najbolji mladi autor nagrađen je 1992. godine na vinkovačkom Salonu stripa, a 1995. godine dobio je nagradu *Russ Manning* kao crtač koji najviše obećava.⁴¹

3.1.4. *Priče iz davnine*

Krešimir Zimonić crtao je stripove prema pričama Ivane Brlić-Mažuranić pa su tako krajem 1980-ih godina 20. stoljeća objavljujane priče o Potjehu, Regoču, Tintiliniću, Jaglencu i Rutvici u *Večernjem listu*, *Radosti* i *Modroj lasti*.⁴² Knjiga stripa *Priče iz davnine* objavljena je 2013. godine te ona sadrži četiri stripa temeljena na pričama Ivane Brlić-Mažuranić, a to su: *Šuma Striborova*, *Kako je Potjeh tražio istinu*, *Ribar Palunko* i *Regoč*.⁴³

Krešimir Zimonić rođen je 1956. godine u Đurđenovcu. U Vinkovcima je završio osnovnu školu, a u Zagrebu Školu primijenjene umjetnosti. Studirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Od sredine sedamdesetih godina djeluje kao uspješan ilustrator i autor stripova, a član je i skupine Novi kvadrat. Od 1981. godine ima status samostalnog umjetnika te objavljuje svoje stripove i ilustracije u mnogim listovima i časopisima, ilustrira knjige i objavljuje svoje samostalne knjige. Krešimir Zimonić jedan je od osnivača Hrvatskog društva autora stripa i više godina njegov predsjednik.⁴⁴ Autor je brojnih plakata, kataloga i tekstova o stripu i animaciji. Izlagao je na skupnim i samostalnim izložbama. Bio je glavni urednik magazina stripa *Patak* te umjetnički direktor Salona stripa u Vinkovcima, međunarodne manifestacije stripa.⁴⁵

⁴⁰ Vidi Prilog br. 5 u *Prilozima*

⁴¹ Ivan Kušan, Edvin Biuković, *Koko (Ljubav ili smrt, Koko u Parizu)*, Faust Vrančić d.o.o., Zagreb, 2000.

⁴² <http://www.stripforum.hr/izdavastvo/nostalgija/price-iz-davnine/>, 24.6.2013., 14:30

⁴³ http://www.usvijetubajki.org/vijesti/predstavljanje_stripa_kresimira_zimonica/default.aspx, 6.6.2013., 22:30

⁴⁴ <http://www.stripovi.com/enciklopedija/autori/kresimir-zimonic/472/>, 24.6.2013. 14:35

⁴⁵ http://www.zagrebfilm.hr/katalog_autori_detail.asp?sif=411, 24.6.2013., 15:00

3.1.5. *Seljačka buna*

Strip *Seljačka buna*⁴⁶ nastao je prema književnom predlošku, povijesnom romanu Augusta Šenoa *Seljačka buna*. Željko Lordanić crtao ju je po narudžbi slovenskog izdavača, a tek je 2009. godine objavljena na hrvatskom jeziku. Cjelokupan strip sastoji se od 169 stripskih sličica.

Željko Lordanić rođen je 20. listopada 1948. godine u Zagrebu. Nakon završene osnovne škole pohađao je grafički smjer Škole za primijenjenu umjetnost, a 1969. godine upisuje Likovnu akademiju. Nakon diplomiranja radi kao samostalni likovni umjetnik, uglavnom kao crtač stripova, ali i ilustracija. Crtao je za časopise *Plavi vjesnik*, *Plavi zabavnik*, *Modra lasta*. U tzv. slovenskoj fazi najčešće je crtao adaptacije književnih djela (*Gulliverova putovanja*, *Ljubav na Zapadu*, *Zov divljine*, *Crveni gusar*, *Kraljičina ogrlica*, *Taras Buljba*, *Seljačka buna*). Godine 1980. počinje crtati na stranicama dječjeg polumjesečnika *Modra lasta* namijenjenog djeci viših razreda osnovne škole. Crtao je po književnim predlošcima, ali s vlastitim scenarijima osim stripa *Otok s blagom* gdje scenarij piše Rudi Aljinović, *Branke* i *Vuci* u kojima je tekst pisala Avenka Žurić.⁴⁷ Stripovi koji su izašli u *Modroj lasti* prema književnim predlošcima, najčešće lektirnim su: *Taras Buljba*⁴⁸, *Zlatarovo zlato*, *Posljednji Mohikanac*⁴⁹, *Zmaj od Bosne*⁵⁰, *Otok s blagom*⁵¹, *Grička vještica*⁵² koja ostaje nedovršena, *Branka*⁵³, *Vuci*⁵⁴ i *Tatari u Hrvatskoj*, a prema temama iz nacionalne povijesti *Petar Krešimir IV.*, *Dmitar Zvonimir* i *Petar Svačić*. Nakon toga Željko Lordanić posvetio se temi dolaska Hrvata na današnje hrvatske prostore. Glavni likovi tih priča najčešće su ljudi iz naroda, koji na ovaj ili onaj način dolaze u dodir s vodećim ličnostima svojega vremena. Strip *Ljubav u Zadru* govori o prvim franačkim provalama u naše krajeve, strip *Kršanov izbor* govori o dobu Ljudevita Posavskog i Karla Velikog, strip *Nove oluje* opisuju saracenske nasrtaje na Jadranu, a *Trpimirov graditelj* tematizira vrijeme u kojemu su nastale starokršćanske crkve u Dalmaciji. Strip *Domagoj* nastao je isključivo na temelju povijesne građe.⁵⁵

⁴⁶ Vidi Prilog br. 6 u *Prilozima*

⁴⁷ Veljko Krulčić, *Život posvećen stripu*, u: Željko Lordanić, *Branka i drugi stripovi*, Klasici hrvatskog stripa, Knjiga 2, Vedis, Zagreb, 2009., str. 75.-78.

⁴⁸ Vidi Prilog br. 7 u *Prilozima*

⁴⁹ Vidi Prilog br. 8 u *Prilozima*

⁵⁰ Vidi Prilog br. 9 u *Prilozima*

⁵¹ Vidi Prilog br. 10 u *Prilozima*

⁵² Vidi Prilog br. 11 u *Prilozima*

⁵³ Vidi Prilog br. 12 u *Prilozima*

⁵⁴ Vidi Prilog br. 13 u *Prilozima*

⁵⁵ Željka Horvat-Vukelja, *Lord u Modroj lasti*, u: Željko Lordanić, *Branka i drugi stripovi*, Klasici hrvatskog stripa, Knjiga 2, Vedis, Zagreb, 2009., str. 79.-80.

3.1.6. *Zlatarovo zlato*

Povijesni roman Augusta Šenoe *Zlatarovo zlato* ima tri stripske adaptacije, Andrije Maurovića, Željka Lordanića i Radovana Domagoja Devlića.

Andrija Maurović crta tijekom 1935. i 1936. godine *Zlatarovo zlato*⁵⁶ prema scenariju Božidara Rašića, a strip je objavljivan u časopisu *Oko*.⁵⁷ Cjelokupan strip sastoji se od 142 stripske sličice. Tekst u stripu nalazi se ispod slika.

Strip *Zlatarovo zlato*⁵⁸ crtao je Željko Lordanić prema istoimenom književnom predlošku Augusta Šenoe za *Modru lastu* tijekom 1983. i 1984. godine.⁵⁹ Željko Lordanić detaljno prikazuje likove i prostor u kojemu se odvija radnja. Strip se sastoji od 211 stripskih sličica.

Radovan Domagoj Devlić crta *Zlatarovo zlato*⁶⁰ prema književnom predlošku istoimenog povijesnog romana Augusta Šenoe za *Večernji list* tijekom 1989. i 1990. godine povodom 150. obljetnice rođenja Augusta Šenoe.⁶¹ Strip je crno-bijel. Opis radnje nalazi se u slici ili ispred nje, a razgovor se nalazi unutar slike, no nije u klasičnim oblačićima. Cjelokupan strip sastoji se od 525 stripskih sličica.

Radovan Domagoj Devlić rođen je 1950. godine, a umro 2000. godine. Umjetničku karijeru započeo je kao crtač u Zagreb filmu gdje radi sedam godina. Karijeru autora stripa započinje pričom *Krbavska bitka* 1973. godine u *Smibu* nakon koje objavljuje ciklus stripova s temom iz nacionalne povijesti: *Bitka kod Siska*, *Seljačka buna*, *Nava Contarina*. Jedan je od osnivača strip skupine *Novi kvadrat* početkom osamdesetih godina. Crtao je strip serijale *Huljice*, *Machu Picchu*, a za Kršćansku sadašnjost po scenariju Dubravka Horvatića zajedno s Igorom Kordejom crta strip *Ćiril i Metod*. Bio je urednik zabavnog tjednika *Plavi zabavnik*.⁶²

⁵⁶ Vidi Prilog br. 14 u *Prilozima*

⁵⁷ Branko Barač, *Maurović – od 1935. do vječnosti*, u: Andrija Maurović, *Zlatarovo zlato, Ognjem i mačem*, Biblioteka Lektra u stripu, Knjiga 1, Osijek, 2005.

⁵⁸ Vidi Prilog br. 15 u *Prilozima*

⁵⁹ Željko Lordanić, *Branka i drugi stripovi*, Klasici hrvatskog stripa, Knjiga 2, Vedis, Zagreb, 2009. str. 55.

⁶⁰ Vidi Prilog br. 16 u *Prilozima*

⁶¹ Radovan Domagoj Devlić, *Zlatarovo zlato*, Biblioteka Kvadrat, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, Zagreb, 2012., str. 59.

⁶² Radovan Domagoj Devlić, *Rani radovi*, Biblioteka Kvadrat, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, Zagreb, 2009.

3.2. Stripske adaptacije književnih djela stranih autora

Postoje brojne adaptacije književnih djela stranih autora u strip koje su prevedene na hrvatski jezik. Prema pustolovnom romanu *Hobit* Johna Ronalda Reuela Tolkiena strip *Hobit ili Tamo pa opet natrag* nacrtao je David Wenzel, a tekst su prilagodili Charles Dixon i Sean Deming. Hrvatski prijevod piše Krsto M. Mažuranić.⁶³ Strip je u boji. Pripovijedanje je označeno u posebnim kvadratima koji su unutar slike, a govor je u oblačićima. Cjelokupan strip sastoji se od 787 stripskih sličica.

Joann Sfar napravio je strip *Mali princ* prema istoimenom književnom djelu Antoineta de Saint-Exuperyja. Hrvatski prijevod donosi Vlatka Slavica.⁶⁴ Strip je u boji. Govor je u oblačićima. Cjelokupan strip sastoji se od 660 stripskih sličica.

Jose Luis de la Fuente zvan Chiqui nacrtao je strip prema romanu Julesa Vernea *Putovanje oko svijeta u 80 dana*. Hrvatski je prijevod napisala Nansi Ivanišević.⁶⁵ Strip je u boji, a govor u oblačićima. Cjelokupan se strip sastoji od 217 stripskih sličica.

Albert Lewis Kanter u biblioteci *Ilustrirani klasici* okupio je najbolje ilustratore kako bi najpoznatija djela klasične književnosti postala dostupna mladima. Tako je u strip pretvorena drama Williama Shakespearea *Romeo i Julija*⁶⁶ te roman Charlesa Dickensa *Oliwer Twist*⁶⁷. Strip *Romeo i Julija* nacrtan je u boji. Pripovijedanje se nalazi unutar sličice. Govor je smješten u oblačiće, a cjelokupan strip sastoji se od 200 stripskih sličica. Strip *Oliwer Twist* nacrtan je u boji i sastoji se od 217 stripskih sličica. Pripovijedanje se nalazi unutar slike, a govor je u oblačićima.

Stéphane Heuet donosi adaptaciju romana Marcela Prousta *U potrazi za izgubljenim vremenom, Combray*. Na hrvatski jezik strip je prevela Ingrid Šafranek.⁶⁸ Cjelokupan strip sastoji se od 518 stripskih sličica. Pripovijedanje je označeno u posebnim kvadratićima koji se nalaze unutar slike, iznad slike ili ispred slike. Govor se nalazi u oblačićima. Strip je nacrtan u boji.

⁶³ David Wenzel, *Hobit ili Tamo pa opet natrag*, Šareni dućan, Koprivnica, 2002.

⁶⁴ Joann Sfar, *Mali princ*, Bookglobe, Zagreb, 2010.

⁶⁵ Chiqui de la Fuente, *Putovanje oko svijeta u 80 dana: pustolovine i povijest*, Slobodna Dalmacija, Split, 1995.

⁶⁶ William Shakespeare, *Romeo i Julija*, Ilustrirani klasici, br. 4, Znanje, Zagreb, 2009.

⁶⁷ Charles Dickens, *Oliver Twist*, Ilustrirani klasici, br. 4, Znanje, Zagreb, 2009.

⁶⁸ Marcel Proust, *U potrazi za izgubljenim vremenom, Combray*, Vuković i Runjić, Zagreb, 2001.

4. STRIP U METODIČKOJ LITERATURI

Dubravka Lazić u svom radu *Strip u nastavi književnosti* iz 1990. godine govori o zastupljenosti stripa u tadašnjoj nastavi. Navodi da stripa u nastavnim programima nema, kako u nastavi hrvatskog jezika tako i u nastavi likovne kulture. Nema mu traga ni u čitankama od 5. do 8. razreda, ali zastupljen je u jezičnim udžbenicima od 5. do 7. razreda. Dubravka je Lazić analizirala udžbenike *Jezik, izražavanje i stvaranje* za 5., 6., 7. i 8. razred te utvrdila da se u 5. razredu strip nalazi u obradi prijedloga, priloga, akuzativa, komparacije pridjeva, zamjenica (osobnih, pokaznih i posvojnih) i vijesti. U 6. razredu strip je korišten u obradi prezenta, futura II., upravnog i neupravnog govora i poslovnog razgovora, a u 7. razredu samo u nastavnoj jedinici o uzvicima.⁶⁹ Dušan Gačić iste 1990. godine piše da je strip prisutan u školi i to na panoima, u udžbenicima, radnim bilježnicama, priručnicima, edukativnim časopisima, kao ilustracija nekog sadržaja ili kao sredstvo pojašnjavanja.⁷⁰

Autorica diplomskog rada provjerila je kako je strip zastupljen u današnjim osnovnoškolskim planovima i programima, čitankama i udžbenicima Hrvatskog jezika te priručnicima za nastavnike u osnovnim školama te srednjoškolskim planovima i programima, čitankama i udžbenicima Hrvatskog jezika i priručnicima.

4.1. Strip u osnovnoškolskim planovima i programima

U *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu*⁷¹ strip ne pronalazi svoje mjesto u 5., 7. i 8. razredu. Odnosno stripa nema u nastavi književnosti, hrvatskog jezika, jezičnog izražavanja, medijske kulture, ali i izbornog sadržaja. Strip se u 6. razredu nalazi u nastavnom području medijska kultura. Obrazovna postignuća učenika su prepoznavanje izražajnih sredstava stripa, uočavanje sličnosti i razlika između filmskog kadra i kvadrata stripa, dakle plana i kuta gledanja te usvajanje ključnih pojmova crtež, kvadrat i fabula prikazana kvadratima što čini izražajna sredstva stripa. Vrste stripa po temi i uporaba riječi u stripu čine izborni sadržaj nastavnog plana i programa 6. razreda. Strip nije zastupljen u nastavi književnosti, hrvatskog jezika i jezičnog izražavanja u 6. razredu.

⁶⁹ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 265.-266.

⁷⁰ Dušan Gačić, *Strip u školi – sredstvo i cilj*, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika* 15 (1990.) 4, str. 190.

⁷¹ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006., str. 34.-50.

4.2. Strip u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima

Čitanke se sastoje od književnoumjetničkih tekstova koji pripadaju nastavnom području književnost te od književnoznanstvenih tekstova koji područno pripadaju medijskoj kulturi. Strip je u čitankama, ako ga ima, zastupljen u medijskoj kulturi. U književnosti postoji samo u stvaralačkim zadacima za učenike nakon čitanja književnoumjetničkog teksta da nacrtaju određeni ulomak u stripu. Strip je zastupljen u jezičnim udžbenicima pri obradi nastavnih jedinica.

Autorica diplomskog rada provjerila je zastupljenost stripa u čitankama *Hrvatska čitanka za peti, šesti, sedmi i osmi razred*, *Dveri riječi za peti, šesti, sedmi i osmi razred* te *Radost riječi 5, 6, 7, 8*. Važno je napomenuti kako autorica diplomskog rada u bilješkama ispod teksta navodi samo one čitanke i jezične udžbenike u kojima je zastupljen strip, dok se čitanke i jezični udžbenici u kojima se ne nalazi strip samo spominju u tekstu, ali navedeni su u popisu literature na kraju diplomskog rada.

U petom je razredu strip zastupljen u *Hrvatskoj čitanci za peti razred* i čitanci *Dveri riječi 5* no ne i u čitanci *Radost riječi 5*. U *Hrvatskoj čitanci za peti razred*⁷² strip se pojavljuje u sklopu nastavne jedinice *Tisak* koja pripada nastavnom području medijska kultura. Strip se pojavljuje kao ključni pojam na 210. stranici te se donosi definicija stripa, opis i nastanak te prikaz uvodnih kadrova iz stripa Andrije Maurovića *Seoba Hrvata* na 211. stranici. Sliku koja prikazuje strip učenici mogu vidjeti i na 213. stranici. No, u čitanci nema stripa koji učenici mogu pročitati i interpretirati. Čitanka *Dveri riječi 5*⁷³ povezuje strip u medijskoj kulturi s književnim djelom. Tako u nastavnoj jedinici *U svijetu tiska* osim definicije stripa i njegove pojave u Hrvatskoj učenici za interpretaciju imaju strip *Ribar Palunko* Krešimira Zimonića prema djelu Ivane Brlić-Mažuranić od 148. do 150. stranice, a na 151. stranici nalaze se pitanja o stripu. Pri obradi bajke *Ribar Palunko i njegova žena* Ivane Brlić-Mažuranić učenike se u zadacima ispod teksta na 81. stranici upućuje da pročitaju strip *Ribar Palunko* i usporede ga s tekstom bajke.

Strip je zastupljen u čitankama za šesti razred. *Hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*⁷⁴ strip obrađuje u sklopu medijske kulture. Naziv nastavne jedinice je *Vrste stripova po sadržaju* na 219. i 220. stranici. Nakon toga prikazan je strip autorice Petre Brnadić *Silvija Šesto: Romea i Julio* od 221. do 224. stranice, a na 225. stranici nalaze se pitanja za interpretaciju. U književnosti ispod teksta bajke Ivane Brlić-Mažuranić *Sunce*

⁷² Ante Bežen, Olga Jambrec, *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

⁷³ Nada Babić, Dinka Golem, Dunja Jelčić, *Dveri riječi 5, hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2006.

⁷⁴ Olga Jambrec, Ante Bežen, *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

Djever i Neva Nevičica u stvaralačkom zadatku za učenike na 177. stranici predlaže se da učenici u obliku stripa prikažu susret bana Oleha i Neve Nevičice, kao i kod bajke Oscara Wildea *Sretni kraljević* na 172. stranici gdje dijelove bajke mogu preoblikovati u strip. Čitanka *Dveri riječi 6*⁷⁵ povezuje medijsku kulturu s književnošću pa nakon nastavne jedinice *Strip* na 184. i 185. stranici dolazi strip *Hobit* Davida Wenzela na 186. i 187. stranici, a i učenici se nakon obrade ulomka iz romana *Hobit* upućuju na čitanje stripa *Hobit* na 177. stranici čitanke. *Radost čitanja 6*⁷⁶ nastavnu jedinicu *Strip, izražajna sredstva* temelji na obradi stripa Andrije Maurovića *Seoba Hrvata*, a potom donosi definiciju stripa i razgovor o stripu od 190. do 192. stranice.

Strip se ne nalazi u čitankama *Radost čitanja 7* i *Hrvatska čitanka za sedmi osnovne škole*. U čitanci *Dveri riječi 7*⁷⁷ nastavna jedinica *Strip, tematska podjela* na 228. i 229. stranici u medijskoj kulturi donosi strip Krešimira Zimonića *Zlatka i Zločin i kazna* od 230. do 233. stranice gdje se učenici upućuju na čitanje teksta Michaela Endea *Tko nije čitao* kako bi utvrdili sličnosti i razlike stripa i ulomka.

U osmom razredu stripa nema u čitanci *Radost riječi 8* i *Hrvatskoj čitanci za osmi razred osnovne škole*. Čitanka *Dveri riječi 8*⁷⁸ pri obradi feljtona u medijskoj kulturi donosi ulomak feljtona o stripu Rudija Aljinovića *Mlado doba stripa (Prvi dio feljtona o stripu)* na 240. i 241. stranici. U nastavi književnosti nakon čitanja ulomka *Siniša i Nera* iz romana *Grička vještica* Marije Jurić Zagorke učenike se upućuje na 101. stranici da pronađu strip Andrije Maurovića *Grička vještica*.

Autorica diplomskog rada provjerila je zastupljenost stripa u jezičnim udžbenicima *Hrvatska krijesnica 5, 6, 7, 8*, i *Hrvatski jezik 5, 6, 7, 8*. Strip je pronašao svoje mjesto u jezičnim udžbenicima od petog do osmog razreda. U udžbeniku hrvatskog jezika za peti razred *Hrvatska krijesnica 5*⁷⁹ u obradi glagolskog broja Nikola Plečko izradio je strip *Telefonski razgovor morske mačke i morskog psa* prema igrokazu Nade Zidar-Bogadi koji se nalazi na 96. stranici te strip *Morska svadba prema igrokazu* Jadranke Čunčić-Bandov za nastavnu jedinicu o glagolskoj osobi na 100. stranici. U udžbeniku *Hrvatski jezik 5*⁸⁰ u obradi

⁷⁵ Nada Babić, Dinka Golem, Dunja Jelčić, *Dveri riječi 6, hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2005.

⁷⁶ Zvonimir Diklić, Joža Skok, Dunja Merkler, *Radost čitanja 5, hrvatska čitanka za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.

⁷⁷ Nada Babić, Dinka Golem, Dunja Jelčić, *Dveri riječi 7, hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2007.

⁷⁸ Nada Babić, Dinka Golem, Dunja Jelčić, *Dveri riječi 8, hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2005.

⁷⁹ Slavica Kovač, Ante Bežen, Mirjana Jukić, *Hrvatska krijesnica 5, udžbenik za V. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

⁸⁰ Marijan Bacan i dr., *Hrvatski jezik 5, udžbenik za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

usklika pojavljuje se kao lingvometodički predložak *Ji-ja, prijatelj iz svemira*, strip Igora Vilagoša na 33. stranici, a strip je zastupljen u obradi priloga na 21. i 23. stranici, prijedloga na 25. stranici, čestica na 30. stranici te u nastavnoj jedinici *Hrvatski jezik – prošlost i sadašnjost* na 109. stranici. U udžbenicima *Hrvatski jezik 6* i *Hrvatska krijesnica 6* za šesti razred strip se ne pojavljuje, ali u udžbeniku *Hrvatski jezik 7*⁸¹ strip je iskorišten u obradi sastavne rečenice na 21. stranici, predikatne na 34. stranici i mjesne na 44. stranici. *Hrvatska krijesnica 7*⁸² u obradi isključne rečenice i zaključne rečenice koristi se stripom *Ljubav, 1. dio* na 73. stranici i *Ljubav, 2. dio* na 75. stranici koji je prema sastavku učenice Sanje nacrtao Nikola Plečko. Također Nikola Plečko nacrtao je strip *Što si pametan* prema sastavku učenika Igora, a on je upotrijebljen za obradu subjektne rečenice na 87. stranici. *Hrvatski jezik 8*⁸³ stripom od 2 slike koristi se u obradi glasova na 18. stranici, a *Hrvatska krijesnica 8*⁸⁴ u nastavnoj jedinici kratice koristi se stripom *Dobročinitelji* na 87. stranici.

4.3. Strip u osnovnoškolskim metodičkim priručnicima za nastavnike

Autorica diplomskog rada provjerila je zastupljenost stripa u metodičkim priručnicima za nastavnike uz *Hrvatsku čitanku za peti, šesti, sedmi i osmi razred*, *Radost riječi 5, 7, 8*, *Hrvatsku krijesnicu 5, 6, 7, 8* i uz *Hrvatski jezik 5, 6, 7, 8*. Prema metodičkim priručnicima učenici se sa stripom uglavnom upoznaju u petom razredu osnovne škole u sklopu nastavnog područja medijska kultura. Tako se u mjesečnom izvedbenom planu i programu u *Priručniku za učitelje hrvatskog jezika u petom razredu osnovne škole*⁸⁵ strip spominje u nastavnoj jedinici *Tisak*. Prijedlog pripreme za realizaciju nastavnog sata na 215. i 216. stranici kao obrazovni zadatak navodi razlikovanje masovnih medija tiska, dakle knjiga, novina, časopisa, stripova i plakata. Tijekom sata učenici rade u skupinama pri čemu jedna skupina obrađuje strip. Zadatak im je proučiti što je strip, iznijeti osnovne podatke o povijesti stripa u svijetu i Hrvatskoj te nacrtati prvi kadar iz stripa Andrije Maurovića i obojiti motive kadra. Navedeni priručnik spaja *Hrvatsku čitanku 5 za peti razred osnovne škole* i *Hrvatsku krijesnicu 5*, jezični udžbenik, tako da je strip nastavno sredstvo nastavnih jedinica *Glagolski broj* i *Glagolska osoba* na 42. stranici, a za aktivnost učenika u mjesečnom izvedbenom planu i programu predlaže se na 42. stranici crtanje stripa i opisivanje likova iz stripa. Osim

⁸¹ Stjepko Težak i dr., *Hrvatski jezik 7, udžbenik za 7. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

⁸² Slavica Kovač, Mirjana Jukić, *Hrvatska krijesnica 7, udžbenik hrvatskog jezika za VII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

⁸³ Marcela Boban i dr., *Hrvatski jezik 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

⁸⁴ Slavica Kovač, Mirjana Jukić, Meri Juričev-Dumpavlov, *Hrvatska krijesnica 8, udžbenik hrvatskog jezika za VIII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

⁸⁵ Slavica Kovač, Mirjana Jukić, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u V. razredu osnovne škole*, uz *Hrvatsku čitanku* autora Ante Bežena i Olge Jambrec, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

navedenog *Priručnik za učitelje u petom razredu osnovne škole*⁸⁶ uz udžbenik *Hrvatska krijesnica 5* daje integraciju i korelaciju sa stripom tijekom obrade nastavne jedinice *Filmski rodovi* na 15. stranici. *Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*⁸⁷ uz jezični udžbenik *Hrvatski jezik 5* u mjesečnom izvedbenom planu i programu predlaže strip kao nastavno sredstvo uz nastavnu jedinicu *Usklici* na 88. stranici. *Priručnik za nastavnike*⁸⁸ uz čitanku *Radost 5* ne predlaže strip kao nastavno sredstvo.

Metodički priručnici za šesti razred navode obradu stripa u medijskoj kulturi. Obrađuje se strip, jezik stripa, stvaranje stripa, usporedba književnog djela, stripa i filma ili je to tek korelacija filma sa stripom. *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u šestom razredu osnovne škole*⁸⁹ uz *Hrvatsku čitanku* predlaže strip kao nastavno sredstvo nastavnih jedinica *Filmska izražajna sredstva* na 20. i 24. stranici. Za nastavnu jedinicu *Strip* predlaže se na 37. stranici strip kao nastavno sredstvo, a izrada vlastita stripa kao aktivnost učenika.

*Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*⁹⁰ uz jezični udžbenik *Hrvatski jezik 7* u mjesečnom izvedbenom planu i programu predlaže strip kao nastavno sredstvo uz nastavnu jedinicu *Apozicija* na 82. stranici. *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u VII. razredu osnovne škole*⁹¹ u prijedlogu pripreme za realizaciju nastavnog sata nastavne jedinice *Od Karpata do Jadrana* Vladimira Nazora daje stvaralački zadatak za učenike na 81. stranici da sami pronađu strip Andrije Maurovića *Seoba Hrvata* te nacrtaju nekoliko kvadrata svojeg stripa. U obradi nastavne jedinice *Gledanje i raščlanjivanje filmova s Hrvatske revije dječjeg stvaralaštva* predlaže se strip kao nastavno sredstvo na 17. stranici. *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u sedmom razredu*⁹² uz jezični udžbenik *Hrvatska krijesnica 7* u mjesečnom izvedbenom planu i programu uz nastavnu jedinicu *Gledanje i raščlanjivanje filmova* daje korelaciju sa stripom na 16. stranici. U prijedlogu pripreme za realizaciju nastavnog sata nastavne jedinice *Isključna rečenica* strip se navodi kao metodički predložak na stranici 197. te učenici imaju zadatak nacrtati strip. Strip je također metodički predložak nastavnih jedinica

⁸⁶ Slavica Kovač, Miranda Kekez, Dinka Tolić, *Hrvatska krijesnica 5, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 5. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

⁸⁷ Stjepko Težak i dr., *Hrvatski jezik 5, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

⁸⁸ Joža Skok, Zvonimir Diklić, Dunja Merkle, *Radost čitanja 5, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

⁸⁹ Slavica Kovač, Mirjana Jukić, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u VI. razredu osnovne škole*, uz *Hrvatsku čitanku* autora Olge Jambrec i Ante Bežena, Naklada Ljevak, 2009.

⁹⁰ Stjepko Težak i dr., *Hrvatski jezik 7, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

⁹¹ Slavica Kovač, Vesna Dunatov, Jadranka Tomas, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u VII. razredu osnovne škole* uz *Hrvatsku čitanku* autora Olge Jambrec i Ante Bežena, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

⁹² Slavica Kovač, Miranda Kekez, Dinka Tolić, *Hrvatska krijesnica 7, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 7. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

Zaključna rečenica na 142. stranici i *Subjektivna rečenica* na 160. stranici. *Priručnik za nastavnike*⁹³ uz čitanku *Radost čitanja 7* ne navodi strip kao nastavno sredstvo niti korelaciju.

*Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*⁹⁴ uz jezični udžbenik *Hrvatski jezik 8* daje prijedlog izrade stripa nakon obrade književnog djela Richarda Bacha *Galeb Jonathan Livingston* u mjesečnom izvedbenom planu i programu na 323. stranici. *Priručnik za nastavnike*⁹⁵ uz čitanku *Radost čitanja 8* ne navodi niti strip kao nastavno sredstvo niti korelaciju. *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika za osmi razred osnovne škole*⁹⁶ uz *Hrvatsku čitanku VIII. te Hrvatsku krijesnicu* u medijskoj kulturi predlažu crtanje stripa u nastavnoj jedinici *Crtanje stripa* na 38. stranici. *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 8. razredu osnovne škole*⁹⁷ uz *Hrvatsku krijesnicu 8* daje prijedlog crtanja stripa u nastavnoj jedinici *Crtanje stripa* na 37. stranici. Također se strip pojavljuje kao metodički predložak nastavne jedinice *Kratice* na 185. stranici.

4.4. Osvrt na zastupljenost stripa u osnovnoškolskim čitankama, udžbenicima i priručnicima

Autorica diplomskog rada zaključuje da je strip, iako u maloj mjeri, zastupljen u čitankama, udžbenicima i priručnicima. Iako čitanke strip uglavnom obrađuju u nastavi medijske kulture, može se primijetiti da autori čitanke u novijim izdanjima povezuju književnost i strip. Najbolji primjer za to su čitanke *Dveri riječi 5, 6, 7 i 8* koje donose strip prema postojećem književnom predlošku koji se nalazi u toj čitanci. Novije izdanje *Hrvatske čitanke za šesti razred* također donosi strip prema književnom predlošku iz čitanke. Jezični udžbenici su ilustrirani i postoje brojne ilustracije koje služe za bolje razumijevanje jezičnog sadržaja, a među njima je i strip. Svakako strip je zastupljeniji u nastavi hrvatskog jezika nego književnosti, no moglo bi ga biti i više jer su nastavni sadržaji takvi da bi se mogli predočiti u stripu. Autorica predlaže da se u čitankama i jezičnim udžbenicima promoviraju hrvatski crtači stripova jer Hrvatska ima dugu tradiciju crtanja stripova i postoje brojni stripovi koji bi se mogli uključiti u nastavu u školi. Jedan je od razloga veće upotrebe stripa taj što su mlađe generacije okružene brojnim medijima i s lakoćom se prilagođavaju upotrebi novog medija,

⁹³ Joža Skok, Zvonimir Diklić, Dunja Merkler, *Radost čitanja 7, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

⁹⁴ Stjepko Težak i dr., *Hrvatski jezik 8, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

⁹⁵ Joža Skok, Zvonimir Diklić, Dunja Merkler, *Radost čitanja 8, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

⁹⁶ Vesna Dunatov, Jadranka Tomas, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika za VIII. razred osnovne škole*, uz *Hrvatsku čitanku Ante Bežena i Olge Jambrec*, Naklada Ljevak, 2009.

⁹⁷ Helena de Karina, Sandra Kovač, *Hrvatska krijesnica 8, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 8. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

tako da bi strip, iako postoji od kraja 19. stoljeća, bio prihvaćen u nastavi te bi učenici brzo savladali jezik stripa. Strip se uglavnom u metodičkim priručnicima javlja kao nastavno sredstvo, katkad i u korelaciji s nastavom književnosti, hrvatskog jezika, jezičnog izražavanja i filma.

4.5. Strip u srednjoškolskim nastavnim programima, čitankama i udžbenicima

U nastavnom programu za gimnazije⁹⁸ nema mjesta za strip niti u jednom razredu niti u jednom nastavnom području. Jedino se u 2. razredu gimnazije u jezičnom izražavanju spominje strip. Naime, učenici usvajaju pojam prikaz. Prikaz kao vrsta teksta i objasnidbeno-obavijesna narav prikaza, usmeni i pismeni prikaz: sličnosti i razlike, prikaz i mediji: novinski, radijski i televizijski prikaz, tematska raznolikost prikaza: prikaz knjige, kazališne predstave, filma, stripa, televizijske emisije, koncerta, izložbe.⁹⁹

Stripa nema u srednjoškolskim čitankama *Čitanka 1, 2, 3 i 4* i *Književni vremeplov 1, 2, 3 i 4* kao ni u srednjoškolskim jezičnim udžbenicima *Fon-fon 1, 2, 3 i 4* i *Učimo hrvatski jezik 1, 3 i 4*. Samo u udžbeniku *Učimo hrvatski jezik 2*¹⁰⁰ susrećemo strip kod morfologije, općih i vlastitih imenica, stvarnih i mislenih imenica, gramatičkih osobina imenica, broja imenica, a-sklonidbe imenica, glasovnih promjena imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva, brojevnih imenica, glagola, glagolske kategorije načina i veznika. Nastavna jedinica *Imenice* koristi se stripom *Combray* prema romanu *Combray* autora Marcela Prousta kao lingvometodički predložak.

4.6. Osvrt na zastupljenost stripa u srednjoškolskim čitankama i udžbenicima

Autorica diplomskog rada zaključila je da stripa nema u srednjoškolskim čitankama i udžbenicima. Strip bi se u nastavi hrvatskog jezika mogao uključiti kao lingvometodički predložak. Upotreba stripa moguća je i u nastavi književnosti jer postoje brojne stripske adaptacije književnih djela.

⁹⁸ *Nastavni program za hrvatski jezik u gimnaziji*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, Posebno izdanje br. 2, Školske novine, Zagreb, 1. kolovoza 1995.

⁹⁹ *Nastavni program za hrvatski jezik u gimnaziji*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, Posebno izdanje br. 2, Školske novine, Zagreb, 1. kolovoza 1995., str. 156.

¹⁰⁰ Snježana Gabelić, *Učimo hrvatski jezik 2, udžbenik za 2. razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

5. STRIP U ŠKOLI

5.1. Učenici i strip

Krajem osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća provedena su istraživanja o popularnosti stripa među učenicima kojima se došlo do zaključka da učenici rado čitaju strip. Tako je Mira Kermek-Sredanović¹⁰¹ provela istraživanje nazvano *Stariji osnovac i strip* kako bi upozorila na strukturu neobvezne lektire i izvannastavno čitanje učenika što je često nepoznanica i za školu i za roditelje. Odabrala je uzorak učenika od jedanaeste do četrnaeste godine jer upravo u tom životnom razdoblju učenici pokazuju izrazitiji interes za neobveznu lektiru, izražavaju zanimanje za literaturom odraslih te počinju čitati novine i časopise koji ne pripadaju dječjoj periodici ni periodici za mlade. Osnovna namjera istraživanja bila je utvrditi interes osnovnoškolaca za strip. Istraživanjem je utvrđeno da je strip najčitanija neobvezna lektira učenika od jedanaeste do četrnaeste godine.

Dubravka Lazić¹⁰² anketiranjem učenika 7. razreda 1990. godine potvrdila je da učenici u izvannastavnom čitanju prednost daju stripu pred školskom lektinom. Svojim istraživanjem navodi da učenici vole strip. Najviše ih privlači fabula i humor te brzina čitanja i lako savladavanje radnje. Razlog tomu je kretanje kroz radnju stripa koju ne kočje brojni opisi jer svaka slika nadoknađuje opise pa čitanje ne zahtijeva veći napor, a radnja je obično uzbudljiva i napeta. Navodi da strip pozitivno djeluje na dijete već sa psihološkog stajališta, a to znači da dijete putem promatračkog pamćenja brže i lakše dolazi do spoznaja i duže ih pamti. Sam autor stripa može odgojno pozitivno djelovati na čitatelja sadržajem priče, njezinom porukom, odnosom među likovima, usklađenošću crteža i teksta kao i duhovitošću, dobro montiranim pojedinostima, zapletima izvedenim na taj način da pokreću raznolike emocije što dovodi do razvijanja estetskih kriterija i etičkih načela kod učenika.

Postoji i novije istraživanje o popularnosti stripa među učenicima. Proveo ga je Marinko Lazzarich¹⁰³ 2012. godine. Svojim istraživanjem nastojao je ispitati postoje li razlike u recepciji stripa *Alana Forda* među različitim dobnim skupinama. Istraživanjem je ispitana važnost humora kao jedne od poželjnih osobina nastavnika. Istraživanje o recepciji stripa i mogućnosti njegove primjene u nastavi provedeno je među učenicima završnih razreda osnovnih škola, dakle osmih razreda i završnih razreda srednjih škola, maturanata gimnazija i

¹⁰¹ Mira Kermek-Sredanović, *Strip u lektiri mladih čitalaca*, Pedagoški rad, 3-4, 1986., str. 130.-146.

¹⁰² Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 266.-268.

¹⁰³ Marinko Lazzarich, *Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u podučavanju*, Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 15, No. 1, 2013., str. 173.-189.

strukovnih škola. Prema dobivenim rezultatima Marinko Lazzarich utvrdio je da 72% učenika voli čitati strip te da su učenici skloni čitanju stripova za razliku od učenica kao i da su učenici osmih razreda veći pobornici čitanja stripa u odnosu na učenike završnih razreda srednje škole.

5.2. Strip u nastavi

Hrvatski školski sustav dobrim je dijelom još uvijek opterećen vrlo snažnim predrasudama prema stripu. Kad bi se oslobodio predrasuda da je strip šund, kič ili manje vrijedan medij, vidjele bi se brojne prednosti stripa. Strip pospješuje mogućnost vizualizacije kod najmlađih čitatelja, a ta će mogućnost nešto kasnije postati ključna za bilo kakav vid njihova apstraktnog razmišljanja. Stripom se nastavno gradivo može predočiti na slikovit, jednostavan i lako pamtljiv način. U nastavi jezika strip učenicima pruža jedinstvenu priliku za izgrađivanje i njegovanje razgovornog stila standardnog jezika, a u nastavi književnosti moguće je načiniti kvalitetan izbor te uvrstiti pojedine stripove i u program obvezne lektire. Tako postoje brojna vrlo kvalitetna izdanja domaćih i stranih stripova koji bi učenike mogli privući i na neobvezno čitanje, dijelom zbog specifičnog humora i kvalitetnih ilustracija, a dijelom i zbog veće mogućnosti identifikacije s likovima i uživljanja u radnju nego što je to slučaj s pojedinim književnim djelima.¹⁰⁴

Prednosti stripa za upotrebu u nastavi su popularnost koju uživa među učenicima te jednostavna i jeftina mogućnost prakticiranja stripa. Naime za razliku od filma, televizije i tiska, strip omogućuje svakom učeniku da i bez velike opreme i troškova sam radi svoje radove i tako na najbolji mogući način iznutra upozna građu, mogućnosti i domete tog medija. Najdostupniji je masovni medij, a mogućnosti koje otvara u nastavi likovne kulture, književnosti i jezika nalaze se u samoj građi tog medija. Strip kao umjetnička literarno-likovna disciplina sastoji se od elemenata drugih umjetnosti te tako čini specifičnu samostalnu tvorevinu. Izražajne elemente stripa prema njihovu porijeklu dijelimo na likovne, literarne i filmske strip-elemente. Kako strip ima likovne elemente jer je likovnost sastavni dio specifičnog strip-jezika, trebao bi doći do isticanja u nastavi likovne kulture. Likovnost u stripu ima narativnu funkciju pa osim razgovora o vrijednosti crteža pojedinih stripova, učenici moraju biti upoznati sa svim elementima stripovnog jezika. Strip ima i literarne elemente. Osim jezika stripa koji kvalitativno odgovara govornom jeziku, javljaju se i ostali govorni elementi, a to su naslov, narativni tekst, dijalog, različiti natpisi, onomatopeje i

¹⁰⁴ Goran Tanačković Faletar, *Strip kao nastavno sredstvo i obvezna lektira – blasfemija ili neiskorištena mogućnost?*, u: *Hrčak: glasilo Hrvatskoga čitateljskog društva*, 31 (2007.), str. 14.-15.

grafemi. Filmski strip-elementi su kadriranje i montaža, ali i scenarij. Specifičnosti strip-jezika proizlaze iz međusobne uvjetovanosti svih elemenata. Likovnost, odnosno crtež ne promatra se kao samostalno likovno djelo, već kroz njegovu funkciju u priči. Naracija diktira grafički pristup, a zakoni grafičkog oblikovanja moraju se poštovati pri montaži grafičkih jedinica stripa. Montaža stripa sama po sebi ovisi i o fabuli i o grafičkom pristupu. Slikom se sugerira kretanje. Tako se strip sastoji od bogate strukture koja ga čini pogodnim da se u nastavi pojavljuje kao sredstvo kojim se lakše mogu upoznati i savladati novi pojmovi i discipline.¹⁰⁵ Dakle, strip od književnosti posuđuje metodu pripovijedanja, vremenskog nadovezivanja pojedinih dijelova radnje, od slikarstva preuzima mogućnost da svaku vizualnu konkretizaciju pojedinog detalja priče oblikuje kao samostalni likovni ekspozit trenutka, odnosno fragmenta globalnog događaja, a metodu montaže, poput filma, upotrebljava za osmišljeno i ekspresivno vezivanje pojedinih prizora i događajnih sekvencija.¹⁰⁶ Strip se kao sredstvo može primijeniti na bilo kojem obrazovnom stupnju. Uvođenjem stripa u nastavu otvaraju se nove mogućnosti u metodici pojedinih predmeta i na zanimljiv i djeci lako prihvatljiv i blizak način proširuju se sadržaji nastave.¹⁰⁷

5.2.1. Strip u nastavi predmeta Hrvatski jezik

Strip je medij koji se može uključiti u sva nastavna područja predmeta Hrvatski jezik. To je medij pogodan za korelaciju s nastavom književnosti, za korelaciju s nastavom filma, jezika, jezičnog izražavanja, primjenu u izvannastavnim aktivnostima ili drugim oblicima rada koji se odnose na dopunsku nastavu ili rad s učenicima s teškoćama u razvoju.¹⁰⁸

Korelacija s jezičnim izražavanjem moguća je jer verbalni dio stripa podliježe normalnim lingvističkim, književnim i uopće komunikacijskim zakonitostima, ali i jedinstvu riječi s crtežom. Autor stripa može se koristiti svim mogućnostima koje mu jezik pruža, od gramatičkih oblika i sintaktičkih preoblika, izbora idioma, dakle standardnog jezika, dijalekata, žargona i stranog jezika sve do funkcionalnog stila, dakle književnoumjetničkog, poslovnog, novinarskog, popularnoznanstvenog i razgovornog stila. Strip se u nastavi gramatike, pravopisa i stilistike može upotrebljavati kao motivacija za obradu proučavane

¹⁰⁵ Dušan Gačić, *Strip u školi – sredstvo i cilj*, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika* 15 (1990.) 4, str. 190.-192.

¹⁰⁶ Ranko Munitić, *Strip, deveta umjetnost*, ART 9, Zagreb, 2010. str. 21.-22.

¹⁰⁷ Dušan Gačić, *Strip u školi – sredstvo i cilj*, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika* 15 (1990.) 4, str. 192.-193.

¹⁰⁸ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 275.

jezične pojave, za stvaranje problemske situacije i kao lingvometodički predložak za stjecanje, utvrđivanje i provjeru jezičnih spoznaja.¹⁰⁹

Usporedba filma i stripa također je moguća budući da su im korijeni zajednički. Početci obaju medija vide se u narativnim slikama i crtežima koji sugeriraju pokret. Stoga bi nastavnik pri interpretaciji filma mogao povući paralelu sa stripom ili strip iskoristiti kao motivaciju za rad na filmu ističući onu značajku stripa koja ga s filmom povezuje ili čak odvaja od njega. Kako je strip najbliži crtanom filmu te je prijenos stripa u crtani film ili crtića u strip uobičajena pojava, nastavnik može pri interpretaciji animiranog filma napraviti korelaciju sa stripom, uporabiti ga u motivaciji.

Jedan od primjera uključivanja stripa u nastavu filma je samo upoznavanje učenika s filmom. Tako nakon obavijesti o počecima filma ili o prvim koracima kinematografske animacije učenicima se može pokazati strip *Žuti dječak* koji je označio početak modernog stripa. Učenicima se mogu postaviti pitanja: *Odgovara li ovaj crtež filmskom kadru? Po čemu se bitno razlikuje od filmskog kadra? Čime je Outcault, autor stripa Žuti dječak, u statičkoj slici ipak sugerirao pokret i gibanje? Izmislite priču u kojoj će ovaj prizor biti uvod, središnjica ili završnica? Biste li je ostvarili kao igrani ili animirani film?*¹¹⁰

Osim jezika, jezičnog izražavanja i filma strip je medij koji je pogodan za korelaciju s nastavom književnosti. Jedna od najkraćih i najčešćih definicija književnosti jest da je umjetnost riječi, a stripa da je umjetnost riječi i slike, odnosno crteža. Ono što povezuje obje umjetnosti u navedenim definicijama povezuje i što im je zajedničko jest pisana riječ. To je mjesto gdje se preklapaju književnost i strip. No, riječ u stripu funkcionira na drugačiji način nego riječ u književnome djelu. Dok se u književnosti pisac isključivo služi riječju kako bi dočarao čitatelju radnju i atmosferu svojega djela, autor stripa riječ može u potpunosti izostaviti, a da publici i dalje bude jasno što se u stripu trenutačno zbiva. Slika kompenzira riječ, odnosno slika govori više od tisući riječi. Osim toga, autor stripa ima mnogo kreativniji i širi spektar uporabe pisane riječi od pisca književnoga djela, odnosno može upotrebljavati samo stripske onomatopeje, upotrijebiti samo dijalog ili monolog, samo pripovjedni komentar ili kombinaciju svega navedenoga, a da radnja i dalje nesmetano teče.

Srodnost stripa i književnosti prepoznaje se i po fabuliranju radnje. U prilagodbi, odnosno adaptaciji nekoga književnoga djela u medij stripa književna fabula može poslužiti kao predložak koji se vjerno prati u stripskoj inačici književnoga djela ili samo kao inspiracija za neko vlastito djelo u stripu prema tuđim motivima koje ne treba biti potpuno vjerodostojno

¹⁰⁹ Stjepko Težak, *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 587.-596.

¹¹⁰ Stjepko Težak, *Metodika nastave filma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 382.-392.

izvoru. No, u prijenosu određenoga književnoga djela u strip ne smije se zaboraviti da u mediju stripa dolazi do prevlasti slike nad riječju. Upravo zbog takvog odnosa slike i riječi, ali i zbog specifičnosti izražajnih sredstava pojedinoga medija, nema smisla vrijednosno uspoređivati književno djelo i strip. Književnost i strip mogu biti jednako vrijedni ako su kvalitetno napravljeni. Brojni stručnjaci tvrde da djecu treba upozoriti i objašnjavati im da strip ne može zamijeniti knjigu, no u njihovom kulturnom životu može biti mjesta i za lijepu knjigu i za dobar strip što se može primijeniti i na sveobuhvatnu ljudsku populaciju.¹¹¹

5.3. Strip u školskom listu

Strip čini sastavni dio stranica u školskom listu. Naime, strip kao likovna forma predstavlja stvaralaštvo učenika i samim tim zaslužuje uvrštenost u školski list. U školskim se listovima stripu daje u pravilu cijela stranica. Vrlo često to je zadnja stranica, a mnogo rjeđe neka od unutarnjih stranica u tematskom bloku koji se uglavnom zove stvaralaštvo učenika. Učenici na sjednici novinarske družine odlučuju koja će biti tema po kojoj će vješt crtač napraviti strip. Strip ima svoju priču koju njegov autor priča u nekoliko tabli i crtež koji prati priču, a ta dva elementa moraju biti u skladu i davati kvalitetnu cjelinu. Strip treba biti kvalitetan da bi se mogao objaviti. Stoga su potrebne određene pripreme za crtanje stripa. Dakle, priprema za crtanje stripa odvija se kroz korake vrlo slične onima u nastajanju filma. Nakon ideje piše se sinopsis pa scenarij razrađen prema kadrovima i tek onda slijedi crtanje. Scenarij za strip može napisati netko od novinara u uredništvu i razraditi ga po kadrovima, a to može učiniti i učenik koji će ga nacrtati. Pri crtanju stripa važno je da likovi koji se pojavljuju u stripu u svakom kadru izgledaju isto, a poželjno je upotrebljavati i različite planove, dakle krupni, srednji i bliži plan. Oblačići u stripu mogu odmah biti nacrtani, no ne treba u njih upisivati tekst rukom. Oblačići se mogu i naknadno ubaciti na računalu. Tako će se izbjeći nečitak tekst i pravopisne pogreške u tekstu. U školskim se listovima osim stripa pojavljuje i fotostrip. Za fotostrip ne treba likovno znanje i vještine, ali potrebna je kreativnost, ideje i humor. Fotostrip također svoje mjesto uglavnom dobiva na zadnjoj stranici školskog lista. Stripom se logički zatvara cjelina lista.¹¹²

¹¹¹ Ivana Kukić Rukavina, *Najstripičniji roman u hrvatskoj književnosti*, u: Jurij Pavlović Lobačev, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011., str. 41.-42.

¹¹² Branka Primorac, Marijan Šimeg, Anita Šojat, *Novinarstvo u školi*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 144.-145.

6. NASTAVNE OBRADJE STRIPA

6.1. Metodički pristup stripu Dubravke Lazić

Strip najčešće svoje mjesto u nastavi pronalazi kao nastavno sredstvo, a rjeđe kao autonoman medij koji zahtijeva samostalnu cjelovitu interpretaciju. Za povezivanje stripa s književnošću nastavniku stoje na raspolaganju brojne mogućnosti. Strip se može primijeniti u komparativnoj analizi zajedno s književnim predloškom prema kojemu je rađen, čime će se učenik motivirati za čitanje književnog teksta, ali i upoznati sa stripom kao specifičnim vizualnim medijem masovne komunikacije. Pri tome se mogu upotrijebiti stripovi rađeni prema književnim predlošcima, a za potrebe nastavnog sata nastavnik se može poslužiti fotokopijama tih tekstova, odnosno odgovarajućim stranicama ako tekst nije dostupan u učeničkim čitankama.

Metodički put ide od komparativne analize kojom treba utvrditi u čemu se strip udaljio od književnog predloška pri čemu će se učeniku naglasiti da umjetnička transpozicija dopušta slobodu i odstupanje od originala, odnosno da sam medij diktira određene razlike i preinake preko komparativne metode kojom treba utvrditi u čemu se autor stripa najviše približio književnom predlošku pa do zaključaka koje treba usmjeriti prema učeničkom opredjeljenju za strip ili književni tekst ili za oboje uz obvezno obrazlaganje vlastita stava. Nakon tako provedene analize stripa u odnosu prema književnom tekstu istaknut će se najčešće skraćivanje priče i ispuštanje epizoda te pojedinosti, zgusnut tekst, promijenjen dijalog i promijenjen jezik te osuvremenjen leksik, drugačija koncepcija likova možda čak s drugačijim karakternim osobinama, drugačija kompozicija priče i drukčije, odnosno autorovo viđenje eksterijera, interijera, fizičkog izgleda likova koji se u potpunosti ne podudaraju s opisima u tekstu, a time odudaraju i od čitateljeve predodžbe. Sličnosti stripa i književnog predloška mogu se odnositi na spomenute elemente.¹¹³

Konkretno zadatke Dubravka Lazić prikazuje na primjeru stripa *Ribar Palunko*¹¹⁴ Krešimira Zimonića i bajke Ivane Brlić-Mažuranić *Ribar Palunko i njegova žena*¹¹⁵. Za sat u 5. razredu pripremljena je fotokopija jedne epizode iz stripa i dijela teksta iz bajke te nastavni listići sa zadatcima.

Svaki učenik može dobiti po jedan zadatak ili skupinu zadataka. Zadatci se mogu rješavati i u skupinama. Isti zadatak može dobiti i više učenika.

¹¹³ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 275.-276.

¹¹⁴ Vidi Prilog br. 17 u *Prilozima*

¹¹⁵ Vidi Prilog br. 18 u *Prilozima*

1. Ispiši bibliografske podatke o bajci i stripu (autor i naslov). Utvrdi razlike i objasni ih.
2. Obilježi u knjizi dio teksta (bajke) prenesen u strip (epizodu).
3. Utvrdi koji odjeljci iz teksta odgovaraju pojedinoj slici (kadru) u stripu. Obilježi te odjeljke i kadrove istim brojevima.
4. Prepiši u dva stupca u bilježnicu (obilježi ih bajka – strip) dijelove teksta iz bajke i tekst iz stripa prema zajedničkim brojevima.
5. Što zaključuješ? U čemu se autor stripa pridržavao književnog predloška, u čemu se od njega udaljio? Navedi te pojedinosti (razlike) – usmeno ili pismeno. Komentiraj ih.
6. Što saznaješ iz crteža (slike)? Opiši!
7. Ima li u tekstu opisa ili pojedinosti koje odgovaraju crtežu? Objasni!
8. Odgovara li izgled likova tvojoj predodžbi? Objasni!
9. Sviđa li ti se crtež ovog stripa? Objasni!
10. U koliko je kadrova ispričana ova epizoda?
11. Odgovara li broj kadrova broju odjeljaka u bajci? Objasni!¹¹⁶

Odgovarajući na pitanja učenici će zaključiti da se Zimonić uvelike pridržavao književnog predloška te da tekstu svojeg stripa nije oduzeo čak ni onu poetsku dimenziju originala što je udruženo s odličnim crtežom stvorilo od tog stripa dostojan pandan bajci Ivane Brlić-Mažuranić. Zaključit će da su ipak prisutna neka skraćivanja književničina teksta, ali su ona uvjetovana medijem, a to je i prilika da se učenici upoznaju sa zakonitostima kondenziranog teksta u stripu. Spoznat će da je vizualna dimenzija stripa upotpunila doživljaj jer se u stripu vidi morska pučina, galebovi u letu, Palunko na čamcu i njegova sirotinjska kuća i djevojka Zora. Učenicima se mogu uputiti pitanja: *Je li time iznevjerena naša predodžba? Je li iznevjerena mogućnost da kao čitatelji dograđujemo, zamišljamo, maštamo?*

Premda strip ne zahtijeva onakav tip stvaralačkog čitanja kao književno djelo, on nudi drugi estetski i psihološki užitak, drugačije stvaralačko čitanje, koje proizlazi iz sprege slike i teksta, iz mogućnosti da vizualno predoči detalje i okolinu, što možda ne dopušta veće nadograđivanje, ali se zato na planu dinamike pokreta aktiviraju sva naša osjetila, mašta i osjećaj za linije crteža. Komparativna analiza stripa i književnog teksta dovest će i do mnogih zaključaka u korist literature. Jedna od njih je da se pjesnička riječ ne može nadoknaditi ni najboljim crtežom.

S učenicima se može raditi i cjelovita interpretacija stripa, usmjerena ponajprije na interpretaciju lika. Zadatci mogu imati istraživački i stvaralački karakter. Usmjereni su na

¹¹⁶ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 276.

bilježenje podataka o fizičkom izgledu lika, izdvajanje izraza, rečenica, dijelova dijaloga radi argumentiranja postupaka, ponašanja, osobina lika, izdvajanje izraza, dijelova govora radi govorne karakterizacije lika, izdvajanje izraza i dijelova govora lika radi dokumentiranja afektivnih stanja lika, opise situacija radi argumentiranja osobina lika, bilježenje podataka koji osvjetljavaju odnose među likovima, stvaranje cjelovitih opisa likova uključujući i portretiranje i psihološku karakteristiku te prikaze tehnike crtanja likova, odnosno zauzimanja stava prema etičkim karakteristikama likova.

Interpretacija stripa može biti usmjerena na fabulu, kompoziciju priče, elemente dramske strukture (ekspozicija, zaplet, kulminacija, rasplet, završetak), tematiku, žanr, poruke, odnos dobra i zla u stripu, pojavu nasilja. Također učenicima treba postavljati pitanja o ukupnom dojmu i cjelovitom sudu o pročitanoj stripu.

Cjelovita interpretacija stripa zahtijevat će i razgovor o crtežu, o jeziku stripa (kadrovi, montaža, planovi, rakursi, funkcija govornih oblačića, grafički simbol), dakle o strukturnim elementima stripa čime će se pridonijeti zaokruživanju slike o stripu kao autonomnom mediju, a i pomoći učeniku da se lakše snađe u bilježenju dojmova i podataka o stripu u dnevniku čitanja.¹¹⁷

Komparativna analiza književnog predloška i istoimenog stripa dobar je pristup stripu jer tako učenici upoznaju karakteristike stripa kao samostalnog medija, ali i sličnosti i razlike do kojih dolazi između stripa i književnog predloška. Takvim pristupom postiže se dinamičnost na nastavi jer učenici uspoređuju književno djelo sa stripom pri čemu aktiviraju sva osjetila. Današnji učenici vole vizualno predočiti nastavni sadržaj tako da bi navedeni pristup bio prihvaćen kod učenika.

6.2. Metodički pristup stripu Jakova Sabljića

Jakov Sabljić predlaže strip u razlikovanju temeljnih i sporednih strukturnih elemenata fabule kod učenika jer svaki niz događaja ne čini provodnu nit fabule. Kako bi učenici prestali poistovjećivati osnovne fabularne potke sa svakim lancem zbivanja u pripovjednu djelu, razlikovnost se može učvrstiti uključivanjem stripovnog predloška u nastavni proces. Učenici prvo trebaju usvojiti temeljne pojmove narativne osnovice. Nastavnik im interpretacijski čita iz čitanke odabrani književni tekst, npr. *Kozu Zlatku* Isaaca Beshevis Singera te im postavlja pitanja:

1. Kako vam se svidjela pripovijetka?

¹¹⁷ Dubravka Lazić, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – zbornik metodičkih radova*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 276.-280.

2. Koje ste događaje uočili?
3. Što se dogodilo na početku, što u sredini, a što na kraju?
4. Koji su vas se događaji najviše dojmili?

Nakon što nastavnik zapiše odgovore na ploču u obliku natuknica, učenicima nudi prikladnu udžbeničku ili vlastitu definiciju fabule. Potom nalaže pažljivo slušanje ponovnog čitanja pripovijetke te kod susreta s važnijom etapom razvoja radnje prekida čitanje i zapisuje događaje. Potom korigira zapisani korpus riječi te zaokružuje važnija zbivanja i tako diferencira događaje po važnosti. Nakon toga se interpretacijsko-analitički smjer nastavne obrade usmjerava na temu, ideju, likove, jezično-stilska sredstva i samostalnu definiciju žanra pripovijetke. Na kraju učenici dobivaju zadatak za domaći rad da prema osobnom izboru ili na temelju ponuđenih tema nastavnika nacrtaju strip koji će se sastojati od pet sličica organiziranih prema načelima crtanja stripa. Za bolju izvedbu zadatka učenicima se na uvid može ponuditi ogledni primjer stripa. Sljedeći sat se preko grafoskopa projicira kraći strip ili priča u slici. Pri tom učenici opisuju svaki prikaz metodom oluje ideja, a prijedlozi se upisuju ispod pojedine slike. Usporedno se postavljaju pitanja u vezi s razumijevanjem crteža, strukturiranjem rečenica, odabirom riječi, gramatičkim pravilima. Svatko zatim uzima primjerke svojega stripa te ga na isti način narativizira ostvarivanjem osobitoga stvaralačkoga čitanja koje nastaje iz sprege slike i teksta. Na kraju bi se trebalo napisanim tekstom ispod slike obuhvatiti sve žarišne točke razvoja radnje.¹¹⁸

Navedeni je metodički pristup odličan pristup za razlikovanje temeljnih i sporednih elemenata fabule kod učenika. Uključivanjem stripa u nastavu književnosti učenici dobivaju vizualni prikaz i bolje razumijevanje fabularnih elemenata u književnom djelu. Strip je medij koji slikom prikazuje kretanje radnje. Tako su u prvom planu temeljni elementi fabule, a u drugom sporedni kojima se prikazuje prostor u kojemu se radnja odvija. Opisivanjem radnje stripa učenici sami dolaze do zaključaka o elementima fabule u književnom djelu i stripu, sličnostima i razlikama te tako uočavaju temeljne i sporedne elemente fabule.

6.3. Strip u živoj nastavi

Autorica diplomskog rada prisustvovala je 13. svibnja 2013. godine nastavnoj obradi pripovijetke *Durđice* Prežihova Voranca u osnovnoj školi Ivana Nepomuka Jemeršića u Grubišnom Polju u 6. a razredu. Nastavu Hrvatskog jezika predaje nastavnica Nikolina

¹¹⁸ Jakov Sabljčić, *Iz metodičke teorije i prakse nastave književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011., str. 192.-194.

Zadavec. Nastavni sustavi kojima je nastavnica pristupila pri obradi su interpretacijsko-analitički i korelacijsko-integracijski.

Na satu medijske kulture učenici su obradili strip i izražajna sredstva stripa te su dobili zadatak za domaću zadaću. Učenici su trebali pročitati pripovijetku *Đurđice* i odrediti kompozicijske cjeline. Podijelili su se u četiri skupine te je svaka skupina trebala nacrtati strip na temelju dijela pripovijetke. Jedna skupina trebala je pretočiti u strip uvod, druga zaplet, treća vrhunac, a četvrta rasplet radnje pripovijetke *Đurđice*.

Nastavnica je sat počela iskustvenom motivacijom. Postavila je pitanje učenicima *Postoji li neko mjesto na koje se bojite otići zbog straha?* Učenici su govorili svoja iskustva i prepričavali zašto se boje zapuštenih kuća i dijelova parkova i šuma. Većina njih imala je strah od zapuštenih starih kuća, ali i dijela parka gdje im roditelji nisu dopuštali igru. Potom je nastavnica najavila temu *Đurđice* Prežihova Voranca govoreći da će sad čuti što još može izazvati strah kod njihova vršnjaka. Rekla je učenicima da se opuste i počela čitati pripovijetku *Đurđice*. Nakon čitanja i emocionalno-intelektualne stanke od 10 sekundi pitala je učenike *Kako ste doživjeli dječakove postupke? Znate li što su đurđice?* Učenici su govorili svoje doživljaje dječakovih postupaka te su imali veliko razumijevanje za njih. Potom su opisali kako izgledaju đurđice. Nakon toga nastavnica je počela s usmenom interpretacijom djela. Učenici su otvorili svoje čitanke. Pitala je učenike: *Koja je književna vrsta djelo koje sam čitala? Kakav je pripovjedač? Gdje se odvija radnja? Koje je vrijeme radnje? Što je tema ulomka? Što u vama budi naziv kotline Pakao? Kako prosuđujete dječakov bijeg iz pakla, a kako njegov ponovni dolazak u Pakao po đurđice?* Nakon svakog pitanja učenici su sami govorili odgovore, a ako nisu točno znali, nastavnica ih je potpitanjima navodila na točan odgovor te su sve natuknice prepisali s prozirnice. Potom je pitala učenike *Koji su kompozicijski dijelovi teksta?* Nakon što su odgovorili da su to uvod, zaplet, vrhunac i rasplet prozvala je prvu skupinu da prepričaju uvod pripovijetke te da objasne kako su to prikazali u stripu, potom drugu skupinu za zaplet radnje, pa treću za vrhunac i četvrtu za rasplet radnje. Svaka skupina nacrtala je zajedno dvije slike i tako prikazala radnju u uvodu, zapletu, vrhunac djela i rasplet, a sve to čini jedan strip pripovijetke *Đurđice*¹¹⁹ koji je nastavnica stavila na razredni pano.

Nakon toga slijedila je karakterizacija likova. Nastavnica je pitala učenike: *Tko su likovi pripovijetke? Kakav je dječak? Zašto laže ocu? Kakav je otac? Je li otac pretjerano strog i nepravedan prema dječaku? U kojem se trenutku otac naljutio na dječaka? Jesu li*

¹¹⁹ Vidi prilog br. 19 u *Prilozima*

dječakovi postupci opravdani? Kakva je majka? Kojim je karakterizacijama pisac karakterizirao likove? Kojim pripovjednim tehnikama pisac oblikuje radnju i likove svoje pripovijetke? Učenici su usmeno odgovarali na postavljena pitanja i navodili primjere iz pripovijetke da pokrijepe svoja razmišljanja. Zapisali su s prozirnice natuknice i za sintezu nastavnica ih je pitala *Kako je dječak pobijedio strah? Koja je osnovna misao djela?* Tako su učenici došli do zaključka da ljubav može pobijediti i najveći strah. Za domaću zadaću učenici su dobili zadatak napisati sastavak na temu *Pobijedila/pobijedio sam strah*.

Metodički je pristup uključivanja stripa u nastavu književnosti bio uspješan. Dakle, učenici su nakon obrade stripa u medijskoj kulturi imali zadatak nacrtati strip na temu književnog djela koje još nisu obrađivali. Tako su usvojili osnovne pojmove stripskog izražavanja, ali i bili zainteresirani za rad na književnom predlošku. Ujedno su ponovili kompozicijske dijelove teksta i karakterizaciju likova jer je nastavnica na satu, da bi navela učenike na odgovarajuće odgovore, tražila objašnjenja zašto su likove prikazali na određeni način i po čemu su iz književnog predloška zaključili da bi likove trebali tako prikazati. Izradom stripa učenici su pokazali svoju kreativnost.

6.4. Novi metodički pristupi

Interpretaciji stripa u nastavi književnosti može se pristupiti tako da nastavnik s učenicima interpretira lektirno djelo i pritom provjeri i samu pročitanoost lektirnog djela. Nastavnik sat može početi postavljanjem pitanja učenicima: *Čitate li stripove? Koju biste lektiru željeli čitati u stripu?* Nakon učeničkih odgovora najavljuje temu, strip *Zlatarovo zlato* Željka Lordanića i povijesni roman *Zlatarovo zlato* Augusta Šenoa. Potom nastavnik dijeli učenicima kopije stranica stripa za čitanje te upućuje učenike da se prisjete istog prizora u romanu *Zlatarovo zlato*. U objavi doživljaja učenici govore svoje dojmove o pročitanoome stripu te kako su sami zamišljali likove za vrijeme čitanja romana i sviđa li im se kako ih je prikazao autor stripa. Sljedećim zadatkom nastavnik ujedno može provjeriti pročitanoost lektire. Na prozirnici ili slikokazu nastavnik prikazuje tablicu¹²⁰. U prvom stupcu učenici trebaju opisati radnju koja se odvija u romanu prije radnje u stripu. U drugom stupcu opisuju radnju koja se odvijala u stripu pri čemu navode sličnosti i razlike književnog predloška i stripa, a u trećem radnju koja se odvijala u romanu nakon radnje u stripu. Nakon prepričavanja radnje djela učenike se potiče na kritičko promišljanje o djelu. Postavljaju im se pitanja: *Koliko fabula postoji u djelu? Koje su karakteristike ljubavne fabule? Koje su*

¹²⁰ Vidi prilog br. 20 u *Prilozima*

karakteristike povijesne fabule? Što je istinito iz djela, a što je izmišljeno? Može li se ljubavna fabula povezati s romantičarskim elementima u djelu? Koje još romantičarske elemente pronalazimo u djelu? Koji su realistički elementi? Kojem društvenom staležu pripadaju važniji likovi u romanu? Kako August Šenoa prikazuje građane slobodnoga grada Zagreba? Okarakterizirajte glavne likove. Kakvi su likovi Grga Čokolin i Klara Grubarova? Smatrate li da je Stjepko Gregorijanac tragičan lik? Za sintezu učenici crtaju svoj strip u tri sličice prema prizoru iz romana koji ih se najviše dojmio.

Učenici se stripom mogu motivirati za čitanje i interpretaciju književnoumjetničkih djela s temom iz nacionalne povijesti u osnovnoj školi, npr. Vladimir Nazor, *Od Karpata do Jadrana*, *Bitka na Krbavskom polju* i brojnih drugih djela tako da nastavnik učenicima podijeli nekoliko različitih tabli ili sličica stripa Andrije Maurovića *Seoba Hrvata*, Radovana Domagoja Devlića *Tomislav*, *Krbavska bitka*, Željka Lordanića *Petar Krešimir IV.*, *Domagoj*, *Dmitar Zvonimir*, *Petar Svačić*, naravno ovisno o samoj tematici književnog djela, nakon čega učenici prepričavaju radnju svojeg stripa. Navedeni stripovi mogu se upotrijebiti i nakon sinteze da učenici uoče tematske motive.

Upoznavanje učenika s određenim žanrom, npr. detektivskim ili kriminalističkim romanom, moguće je komparativnom analizom detektivskog ili kriminalističkog romana s detektivskim ili kriminalističkim stripom. Kako bi učenici uočili karakteristike navedenog žanra, mogu književno djelo uspoređivati sa stripom Julija Radilovića *Herlock Sholmes*. Nakon interpretacije književnog djela, interpretirao bi se strip, a u sintezi učenici bi navodili sličnosti i razlike na razini žanra.

Književna djela s tematikom za mlade, odnosno djela u kojima su glavni likovi vršnjaci učenika mogu se tematski povezati sa stripom *Zlatka*¹²¹ Krešimira Zimonića. *Zlatka* je strip za mladež školske dobi. Tako nastavnik može napraviti tematsku korelaciju s određenim književnim djelom. Strip može upotrijebiti kao motivaciju da se učenike uvede u određenu tematiku. Vizualizacijom određene tematike učenici bi se lakše sami mogli poistovjetiti s određenom temom i pobudio bi se interes za čitanje književnih djela u kojima su glavni likovi upravo njihovi vršnjaci.

Nakon obrade lektirnog djela Ivana Kušana u kojemu je glavni lik Koko (*Uzbuna na Zelenom Vrh* ili *Koko i duhovi* ili *Zagonetni dječak* ili *Koko u Parizu*), učenici mogu dobiti strip Edvina Biukovića *Koko u Parizu*. Naime, ako je lektirno djelo *Koko u Parizu*, tada nastavnik može napraviti komparativnu analizu književnog predloška s istoimenim stripom.

¹²¹ Krešimir Zimonić, *Zlatka*, Fibra, Zagreb, 2012.

Ako je lektirno djelo *Uzbuna na Zelenom Vrh* ili *Koko i duhovi* ili *Zagonetni dječak*, nastavnik može povezati Kokove dogodovštine. Nakon interpretacije lektirnog djela, čita se i interpretira strip *Koko u Parizu* te se tako može zainteresirati učenike za čitanje romana *Koko u Parizu*. Potom se učenicima daje stvaralački zadatak da dio lektirnog djela po izboru prikažu u stripu. Stripovi se mogu izložiti na razrednom panou što bi učenike potaknulo i na čitanje stripova.

Kako bi nastavnik motivirao učenike za čitanje lektire *Romeo i Julija*, može učenike podijeliti u skupine te svakom učeniku dati drugačiji dio stripa *Romeo i Julija*. Učenici bi pročitali strip, međusobno ga prepričali jedni drugima te dijelove poredali onako kako smatraju da radnja stripa ide kronološki. Kod kuće bi svaki učenik u svoj dnevnik čitanja, osim vođenja bilješki tijekom čitanja lektire, opisao strip koji je dobio i usporedio ga s književnim predloškom. Na satu lektire učenici bi poredali stripove onako kako kronološki idu i usporedili jesu li prije čitanja lektire sve napravili točno. Nakon toga nastavnik interpretaciju drame *Romeo i Julija* može raditi komparativnom analizom, usporedbom književnog predloška i stripa. Učenici će tako uvidjeti da se dramski tekst može preoblikovati u strip te će primijetiti razlike između dramskog teksta i stripa.

Stvaralački zadatak izrade stripa za učenike na nastavnom satu idealan je nakon obrade basni pri čemu bi svaki učenik jednu basnu pretvorio u strip. Učenici su u mogućnosti izraditi i fotostrip, ali u skupinama. Nakon čitanja drame *Lutkina kuća* ili *Nora* naprave fotostrip određenog dijela drame po izboru, a potom na satu lektire nakon interpretacije objašnjavaju zašto su izabrali taj dio. Fotostripom se može i aktualizirati tema.

6.5. Dani stripa u Osijeku

Autorica diplomskog rada posjetila je 10. svibnja 2013. godine izložbu u Galeriji Kazamat povodom 3. dana stripa u Osijeku koji su se održavali od 10. do 12. svibnja. Profesorica Hrvatskog jezika Dubravka Lišić iz Osnovne škole Svete Ane u Osijeku napisala je na plakatu najave Festivala stripa u Osijeku: *Čitajući knjige upoznaješ mnoge likove, stvaraš svoje zamišljene događaje. Evo prilike da pokažeš kako pročitana knjiga (roman, pripovijetka, bajka, basna...) mogu dobiti novo lice i oživjeti u stripu. Budi crtač stripa u kojemu ćeš osmisliti i prikazati omiljeni lik, jedan događaj iz književnog djela, najzanimljiviju epizodu... kreativnošću i maštovitošću crtanja stripa možeš pročitano učiniti zanimljivim sebi i drugima. Neka tvoji omiljeni likovi zažive i u stripu!*¹²² Nakon takve pozivnice nacrtano je

¹²² <http://striplos.blogspot.com/2013/04/3-dani-stripa-u-osijeku-2013-knjiga-i.html>, 10.05.2013., 12:00

3000 stripova, no izloženo je samo 1100 koliko je dopuštao prostor galerije. Učenici iz 61 škole u Slavoniji od veljače su u suradnji s nastavnicima crtali stripove na temu *Knjiga i ja*. Cilj je bio nacrtati strip-tablu na temu priče ili omiljenog lika iz knjige. Mali crtači stripa crtali su stripove različitim tehnikama, od olovke, bojica, kolažnog papira i ljepila do vodenih bojica. Mnogi su dosljedno prikazali ulomak svojeg omiljenog djela. Tako su prikazivani ulomci iz romana, pripovijetki, bajki i basni. Moglo se vidjeti sljedeće stripove: *Koko u Parizu, Koko i duhovi, Harry Potter, Bajka o ribaru i ribici, Mali ratni dnevnik, Zaljubljen do ušiju, Galeb Jonathan Livingstone, Sadako hoće živjeti, Starac i more, Maturalac, Breza, 20000 milja pod morem, Pinokio, Dnevnik Anne Frank, Sretni kraljević, Kraljica Katarina Kosača* i brojne druge.¹²³ Mnogi crtači stripa pokazali su svoje umijeće crtanja stripa i pisanja scenarija dosljedno prateći književni predložak. No bilo je i onih koji su aktualizirali temu iz svoje omiljene knjige ili na humorističan način prikazali radnju iz književnog predloška.¹²⁴

Organizatori festivala bili su *Udruga ljubitelja stripova StripOs* iz Osijeka i *Udruga prijatelja stripa Stripforum* iz Zagreba. Osim što su održali tri festivala stripa u Osijeku, organizirali su nekoliko desetaka izložbi i kreativnih radionica crtanja stripa za djecu, bave se i izdavaštvom strip-magazina i knjiga, gdje predstavljaju radove hrvatskih autora. Temeljni ciljevi udruga su promocija strip-kulture, očuvanje hrvatske kulturne baštine te poticanje dječjeg kreativnog stvaralaštva. Program aktivnosti osmišljen je tako da učenici od veljače do travnja u suradnji s nastavnicima nacrtaju tablu stripa na temu priče ili omiljenog lika iz romana. Potom se od travnja održavaju izložbe u svim školama pri čemu nastavnici izabiru iz svake škole po 30 radova od prvog do osmog razreda. Izabrani radovi iz svih škola postavljaju se na velikoj izložbi tijekom *Dana stripa*, a stručni žiri sastavljen od struke iz Škole primijenjene umjetnosti i dizajna iz Osijeka te poznati crtači stripova Igor Kordej, Krešimir Zimonić, Dubravko Mataković, Milan Tomas, Nenad Barinić biraju 24 najbolja stripa na području Osječko-baranjske županije i nagrađuju ih posebnim nagradama. Kako je 2013. godine pristigao veći broj kvalitetnih radova, posebnim nagradama nagrađena su 33 crtača stripa. Tijekom *Dana stripa* održane su kreativne radionice crtanja za djecu.¹²⁵

Izrada stripova može se organizirati i u srednjim školama. Ono je moguće na razini cijele škole u dogovoru sa školskom knjižnicom koje bi predložile manje popularna lektirna djela među učenicima kako bi se promoviralo čitanje lektire među učenicima. U izradi stripova sudjelovali bi svi razredi u školi pri čemu bi svaki razred dobio drugo lektirno djelo

¹²³ Vidi prilog br. 21 u *Prilozima*

¹²⁴ Vidi prilog br. 22 u *Prilozima*

¹²⁵<http://strip.os.blogspot.com/2013/04/3-dani-stripa-u-osijeku-2013-knjiga-i.html>,
http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=44800, 10.05.2013., 12:00

koje bi pretvorili u strip. Učenici u razredu bi se podijelili u manje skupine ili parove kako bi nacrtali različita poglavlja nekog književnog djela koja bi na kraju spojili i dobili lektirno djelo u stripu. Stripovi se mogu tiskati u više primjeraka i biti dostupni učenicima u školskoj knjižnici, a profesori Hrvatskog jezika i knjižničari mogli bi odabrati najbolje lektirno djelo u stripu. Učenički radovi bi se mogli upotrebljavati u obradi lektirnih djela u sljedećim generacijama.

7. ZAKLJUČAK

Strip je slijed crteža koji prikazuje neki događaj. Medij je umjetnosti, a to je postao krajem 19. i početkom 20. stoljeća stekavši svoj status, pravila i jezik te popularnost, iako se razvijao od prapovijesti. Hrvatska povijest stripa bogata je crtačima stripova različitih žanrova. Crtali su i po književnim predlošcima pa tako postoje četiri stripa *Čuvaj se senjske ruke*, tri stripa *Zlatarovo zlato* i *Seljačka buna* prema književnom predlošku istoimenih romana Augusta Šenoe. Osim Šenoe, crtana je i Ivana Brlić-Mažuranić, njezine *Priče iz davnine* (*Šuma Striborova*, *Kako je Potjeh tražio istinu*, *Ribar Palunko* i *Regoč*). Kako su navedena književna djela ujedno i lektirna djela, adaptacije u strip mogu nastavu književnosti učiniti zanimljivijom. Motivacija učenika stripom, pa i interpretacija stripa nešto je što se želi u školama, a upravo to su pokazali bjelovarski srednjoškolci svojom adaptacijom književnog djela *Cvijet sa raskršća* Antuna Gustava Matoša u strip. Djela svjetske književnosti također su pretvorena u strip i prevedena na hrvatski jezik. Stripa nema u nastavi predmeta Hrvatski jezik u srednjim školama. Zastupljen je u osnovnim školama u nastavi hrvatskog jezika, medijske kulture, jezičnog izražavanja, no nije dovoljno zastupljen u književnosti. Osnovnoškolske čitanke ne daju samostalnu interpretaciju stripa. Strip u nastavi dolazi kao nastavno sredstvo. Interpretacija stripa može se napraviti kao komparativna analiza stripa i književnog predloška po kojemu je strip nastao, a interpretacija može biti usmjerena na kompozicijske cjeline, lik ili fabulu. Metodički pristup stripu Dubravke Lazić i Jakova Sabljica rijetki su primjeri upotrebe stripa u nastavi književnosti. U knjigama i časopisima navodi se kako bi se strip trebao uključiti u nastavu, ali ne daju se konkretni primjeri uključivanja. Strip kao samostalan medij trebao bi biti uključen u nastavu književnosti i učenike bi se trebalo upoznati sa stripskim adaptacijama književnih djela jer bi se tako zainteresiralo učenike za čitanje lektirnih djela.

8. PRILOZI

Prilog br. 1 Cvijet sa raskršća iz programa Lektiru u strip

Dok je vojvoda Orlović mirio svoje Junake, razplitao se u starom biskupskom dvoru vrlo izraban razgovor između izabranog biskupa senjskog Antonia de Dominica, Rabljanina, sina hrvatske zemlje i talijanske majke, te uskočkog kapetana Danila Barbi. „Svevoludnimo, reče kapetan, oprostite mi što sam vas pozvao iz Rijeke i tako pomislio mir, ali studim da je vaše prisustvo i pamet ovdje neophodno potrebna. Svi se tuče na moje Uskoke, a iz Gata mi pišu da ih držim na uzdi, a novaca ne šalju. A rad je...

...netko pratio glas da će se cijela uskočka vojska izgubiti iz Senja. Ne vjerujem tome, valjda nije vladar slijepa, da će se sama lititi tili junacke desnice. Opaziv, kako je već dogorilo do nokta, postavim vas, vjerujući da ćete vi učiniti svoje!

Upravo u taj čas, dok je biskup kapetana Danila Barbi obočavao svoju pomoć s riječima, da mu je prva misao ovo senjsko pitanje povoljno riješiti i Bogom povjereni stado spasiti, te među kršćanske vlade povratiti mir i spokoj, čuo se sa trga silan štrapat i žamor. Maleni trg pred stariim biskupskim dvoranom i pokrajnje ulice bile su pune mrkih, zlovoljnih Usloka. Oči nemarne čete upirahu se u promete biskupije, a iz neznanog žamota čevala bi se kadito i po koja kripna riječ.

„To su dakle ti ljudi, rad kojih čva Italija govori „čuvaj se senjske ruke“. - „Što da im rekнем?“ upita kapetan. „Recite im, odgovori biskup za časak, neka dodu vojvode i gospoda od magistrata u dvije ure poslije podne u katedral.“

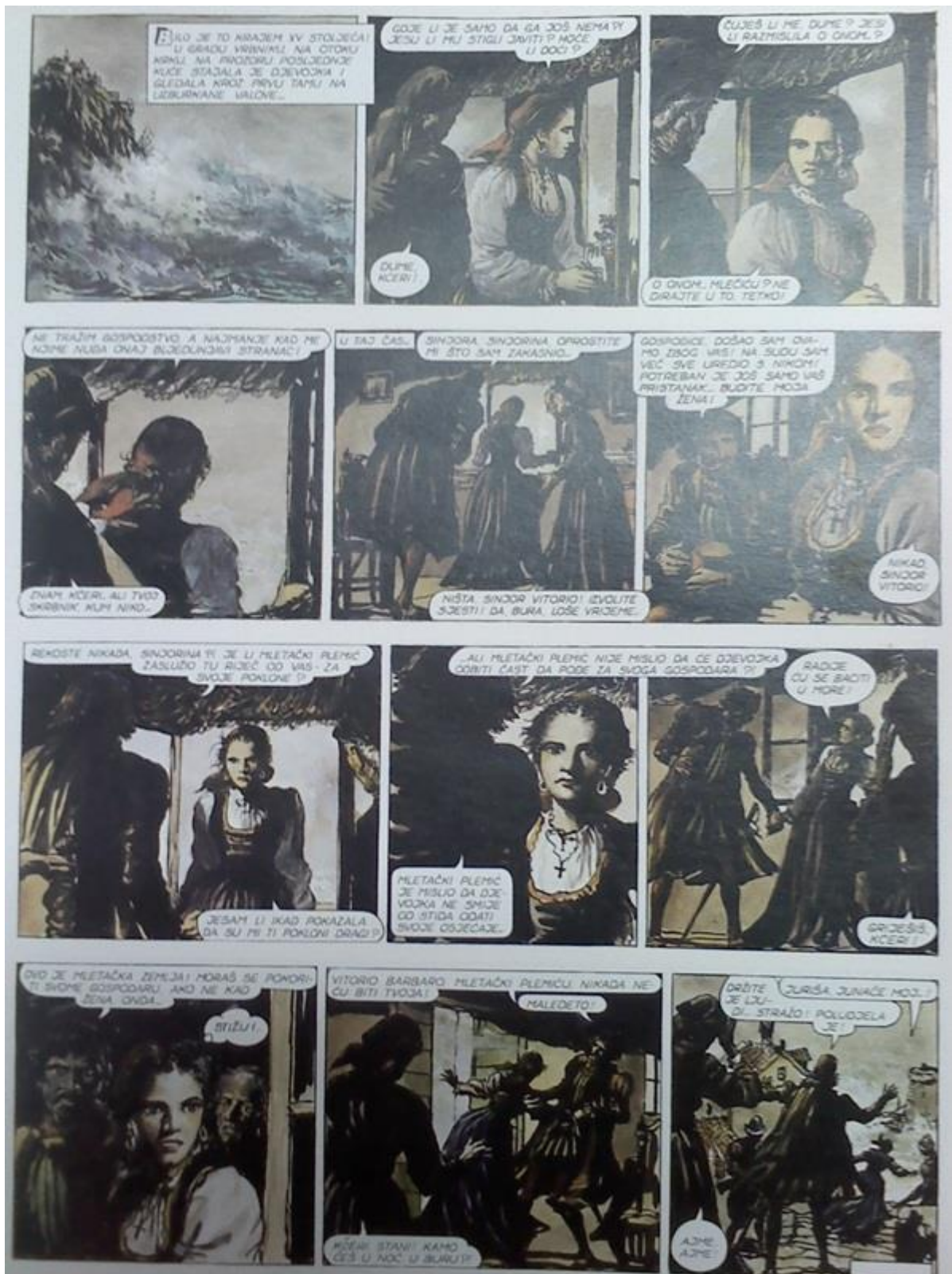
Biskup blagodoli kinnuv glavom kapetana, a za izrako zadovolje razide se četa ispred biskupova dvora. Stojeci do pramora i promatraju svoje čete na ulazu, gledale čuveni rthovnjak sa tim krlinim junacima, za tim mupovim nezakršenim i krlinim barbaru.

Zadubljen u svoje čudne misli ni ne opazi, kako se ocvrtile pokrajnje vrata i kako u sobi unide malen, miran, ali dosta mlad čovjek u fratanskoj ruli. „Monsieur“, lapnu došljak, a biskup iznenadjen okrene glavu. „Zdravo, Antonio!“

„Oni znaju sve“, reče Antonio biskupu, „i čudi me kako vi mislite s njima izići na kraj!“ - „U dvije ure imam s njima sastanak, da ih primirim. Valja sklopiti ugovor.“ - „Koji ne veće nikoga“, lapne Antonio. „Varaj se, reče biskup, veće Uskoke.“

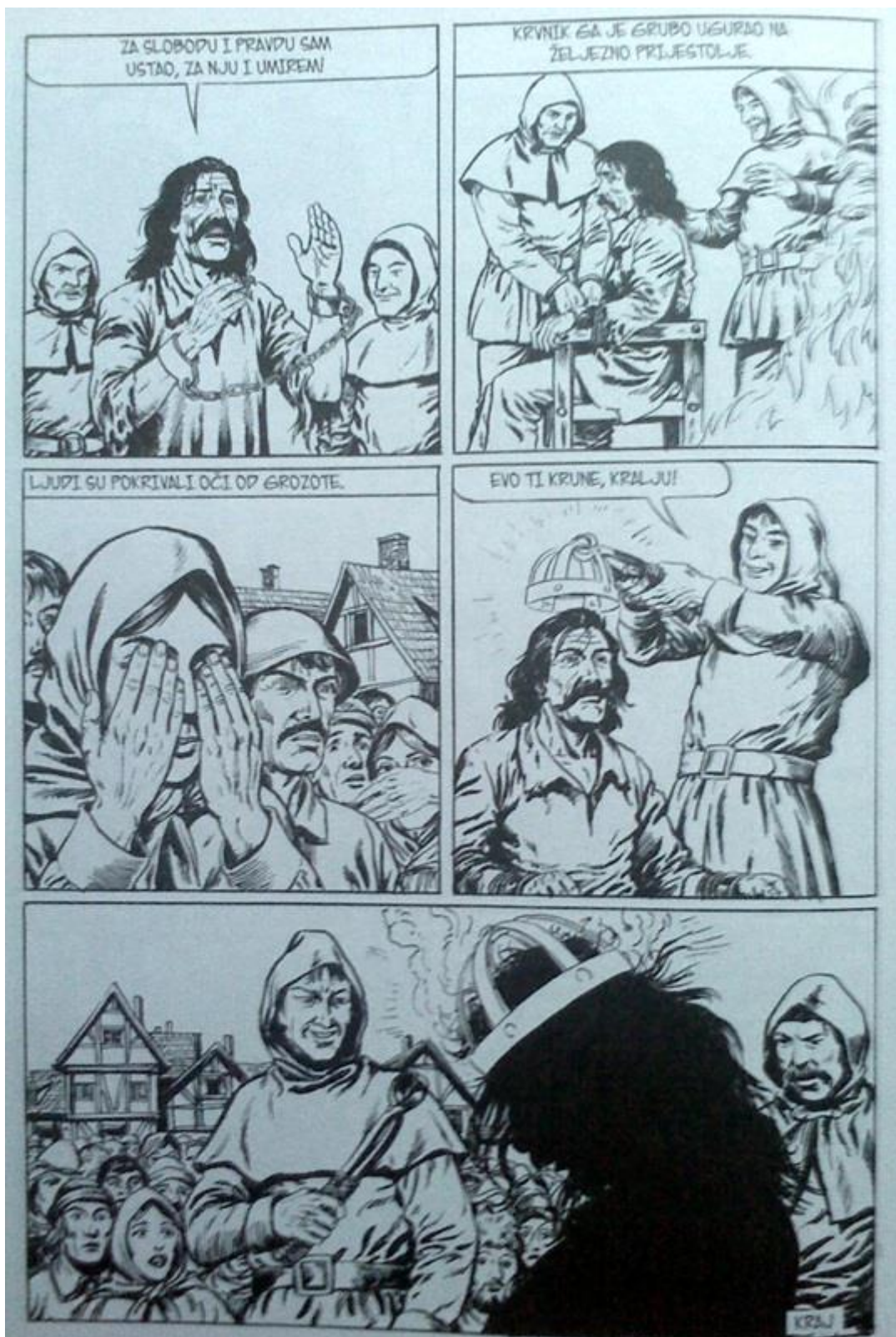
Prilog br. 3 Andrija Maurović *Čuvaj se senjske ruke*

Prilog br. 4 Jurij Pavlovič Lobačev Čuvaj se senjske ruke

Prilog br. 5 Edvin Biuković *Koko u Parizu*

Prilog br. 6 Željko Lordanić *Seljačka buna*

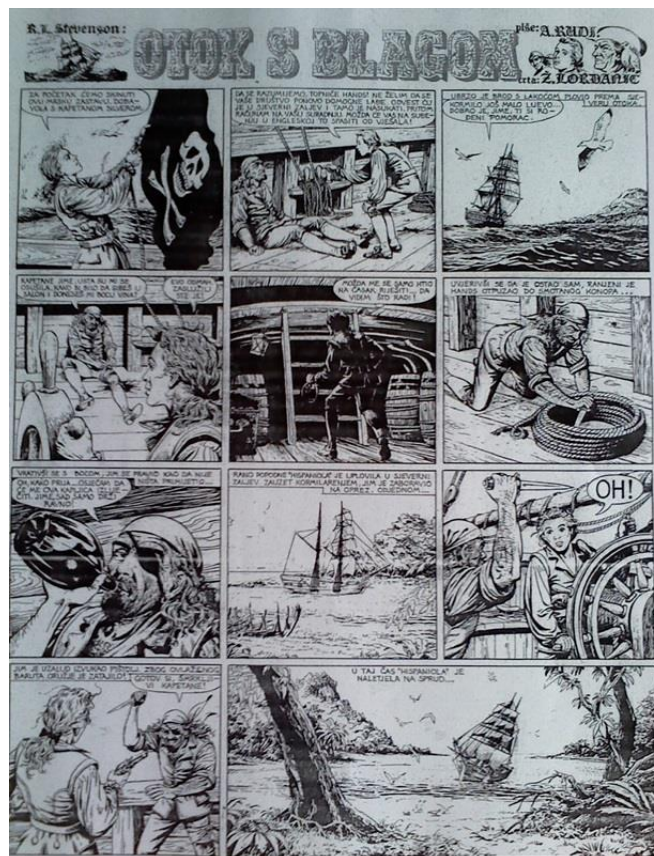
Prilog br. 7 Željko Lordanić *Taras Buljba*

Prilog br. 8 Željko Lordanić *Posljednji Mohikanac*

Prilog br. 9 Željko Lordanić *Zmaj od Bosne*

Prilog br. 10 Željko Lordanić *Otok s blagom*

Prilog br. 11 Željko Lordanić *Grička vještica*

Prilog br. 12 Željko Lordanić *Branka*

- Gregorjance, taj krvnik našeg grada! 'A, fina' Dora se splela s njegovim sinom, mladim Pavlom Gregorjancem. A stara 'svetica' Magda je svemu tome kumovala. Što velite na to, dragi moje! Isjerati ih treba iz grada!

- Katonom treba takvoj djevojci namazati vrata.
- Kakva sravnost za cijeli naš grad.
- A stara Magda, ta stara vjehica, svemu je kriva. Po njoj treba ubariti Ajmo, ljudi!

Magda je, ne slućeci ništa, mirno sjedila pokraj svojih kolica i pletla. Čula je neku viku, ali je bila navikla na žestoke ispadne ćestih zagećebćkih purgara.

- Fino! Iarno stare vjehice.
- Pokazati ćemo imi tebi kako se ćuva ugled našeg grada.
- Pa baš s Gregorjancem, s krvnikom i dćakomom našeg grada!

- Što hoćete ljudi boći od nje? Što sam vam ja skrivila?
- Još pita što je skrivila? Pravi se nećuđna. Udarite porijoj, ljudi.

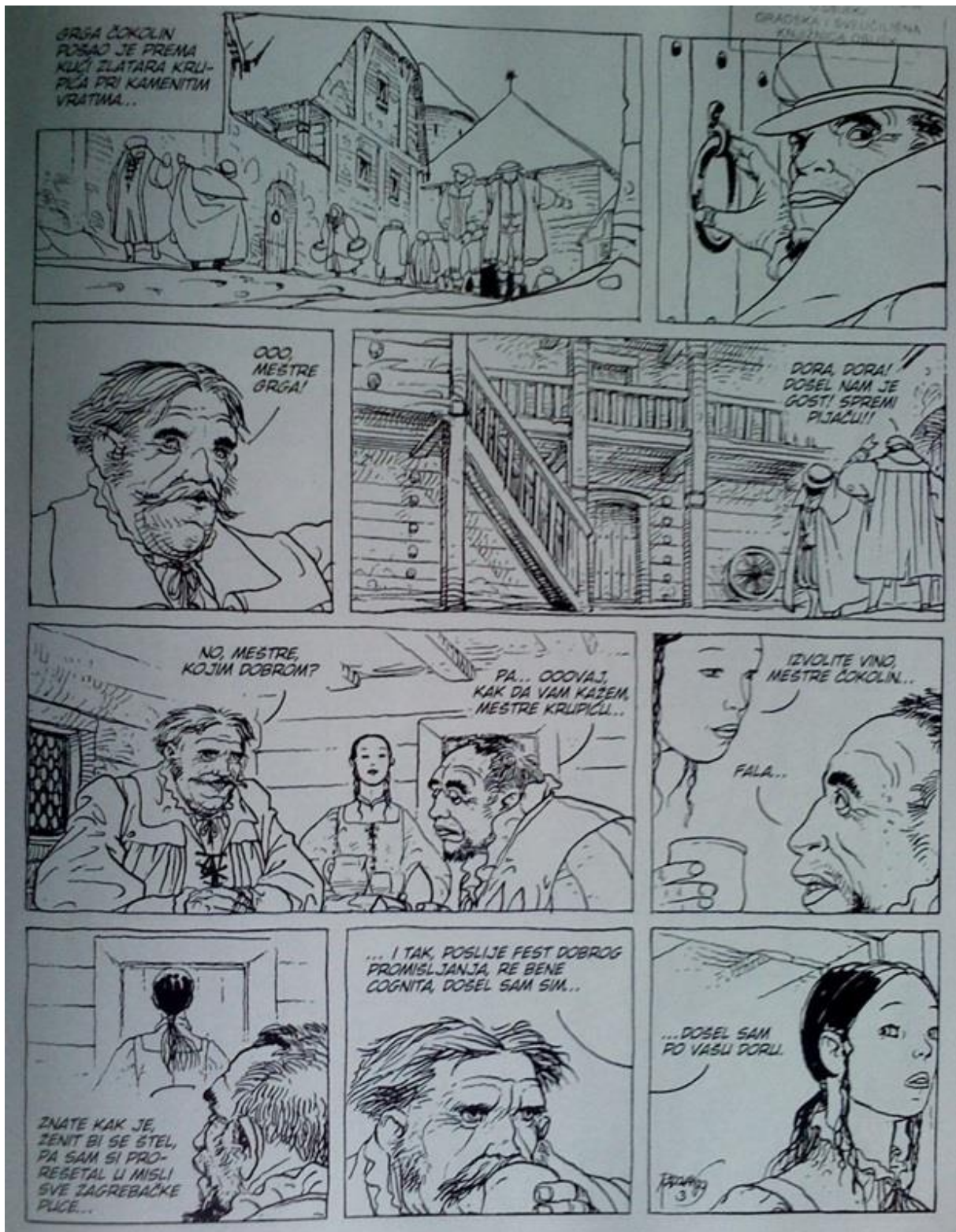

Kada kumercija polećela je na uboću sturcu koja nije
znala kako se obraniti od bijesa svjetine.

Prilog br. 14 Andrija Maurović Zlatarovo zlato

Prilog br. 15 Željko Lordanić, Zlatarovo zlato

Prilog br. 16 Radovan Domagoj Devlić *Zlatarovo zlato*

Strip

IVANA BRLIĆ
-MAZURANIĆ
**RIBAR
PALUNKO**
KREŠIMIR
ZIMONIĆ 1

ŽIVIO RIBAR PALUNKO
SAM NA PUSTOME MOR-
SKOME KRAJU I HVATAO
PO VAS DAN RIBE NA
UDICU, JER SE ZA MREŽE
U ONOME KRAJU JOS
NIJE ZNALO. A ŠTO MOŽEŠ
DA UHVATIS NA UDICU?

KAKAV LI JE OVO BIJEDNI
ŽIVOT? ŠTO DANAS UHVATIS,
TO VEČERAS POJEDES - I
NIKAKVE RADOŠTI NEMA ZA
MENE NA OVOM SVIJETU.

POČUO PALUNKO, DA
IMADE PO SVIJETU I
POGATIH, ŠTO ŽIVE U
SLASTI I LASTI, U
ZLATU I RASKOŠI.

UVRTIO SI PALUNKO U
GLAVU, KAKO BI I ON
JEDNOM TAKVO BO-
GATSTVO VIDIO I U
NJEM PROŽIVIO. ZATO
SE ZAREKNE, DA ĆE
TRI DANA SJEDITI NA
PUČINI, A RIBE
HVATATI NEĆE, NE
BI LI MU OVAJ
ZAVJET POMOGAO.

KAD JE TREĆI
DAN ISTOM
POČELO
SVITATI,
IZ MORA SE
IZPIGNE
BLJEDA ZORA-
PJEVOJKA.

TRI DANA ČUVAO SI
ŽIVOT MOJIM RIBICAMA,
A SAD RECI, ŠTO ZELIS
DA TI DOBRO UČINIM?

POMOZI MI IZ OVE BIJEDE
I PUSTOG ŽIVOTA. ŠTO
ULOVIM, TO ODMAH POJE-
DEM I NIKAKVE RADOŠTI
NEMA NA OVOME SVIJETU.

IDI KUĆI, NAĆI ĆEŠ
ŠTO TI TREBA!

ZORA - PJEVOJKA
PROPADNE U MORE, A
PALUNKO POŽURI NA
OPALU DO SVOJE KUĆE.

RIBAR PALUNKO I NJEGOVA ŽENA

Dozlogrdilo ribaru Palunku njegov bijedni život. Živio je on sam na pustome morskome kraju i hvatao po vas dan ribe na koštanu udicu, jer se za mreže u onome kraju još nije znalo. A što možeš da uhvatiš na udicu!

- „Kakav li je ovo bijedni život?“ – govorio Palunko sam sebi, - „što danas uhvatiš, to večeras pojedeš – i nikakve radosti nema za mene na ovome svijetu.“

Bijaše pak dočuo Palunko, da imade po svijetu bogatih župana i gavana silnika, što žive u slasti i lasti, u zlatu i raskoši. Uvrtio si dakle Palunko u glavu, kako bi i on jednom takvo bogatstvo vidio i u njem proživio. Zato se zarekne, da će tri dana sjediti u svom čunu na morskoj pučini, a riba hvatati neće, ne bi li mu ovaj zavjet pomogao.

Tako Palunko sjedi tri dana i tri noći u svom čunu na morskoj pučini – tri dana sjedi, tri dana posti, tri dana ribe ne hvata. Kad treći dan istom počelo svitati, al se iz mora izdigne srebrn čun, na njemu zlatna vesla, a u čunu, kao kraljevna jasna, stoji blijeda Zora-djevojka.

- „Tri dana čuvao si život mojim ribicama, a sad reci, što želiš da ti dobro učinim?“ – progovori Zora-djevojka.
- „Pomozi mi iz ove bijede i pustoga života. Evo po vas dan se probijam uz ovaj pusti kraj. Što danas nahvatam, to večeras pojedem, te za mene nikakve radosti nema na ovome svijetu“, - reče Palunko.
- „Idi kući, naći ćeš, što ti treba“, - reče njemu Zora-djevojka. Kako rekla, tako propala sa srebrnim čunom u more.

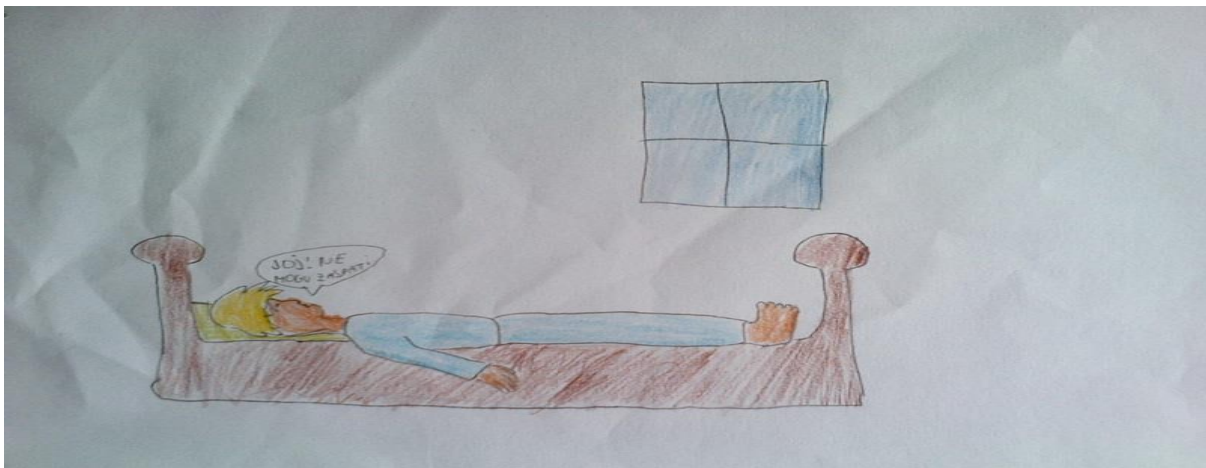
Požurio Palunko na obalu pak do svoje kuće. Kad on do kuće, ali pred njega izade sirota djevojka, sva umorna od daleka hoda onamo iz Zagorja. Reče djevojka: „Eno mi mati umrla, nikoga na svijetu nemam, uzmi me za ženu, Palunko.“¹²⁶

Prilog br. 18 Ivana Brlić-Mažuranić *Ribar Palunko i njegova žena*

¹²⁶ Nada Babić, Dinka Golem, Dunja Jelčić, *Dveri riječi 5, hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2006., str. 80.

Prilog br. 19 Strip *Đurđice* Prežihova Voranca izradili su učenici 6. a razreda Osnovne škole Ivana Nepomuka Jemeršića u Grubišnom Polju

UJUTRO GA IZ KREVETA
DIGLA NEKA ČUDNA SILA...

ZGROZIO SE NAD MRAČNOM
JAMOM ALI NIJE SUHTIĆ VIDJETI

A KAD JE DOŠAO DOLJE,
NAŠAO JE ČITAVE BUŠENE
MIRISJAVICE DURDICA.

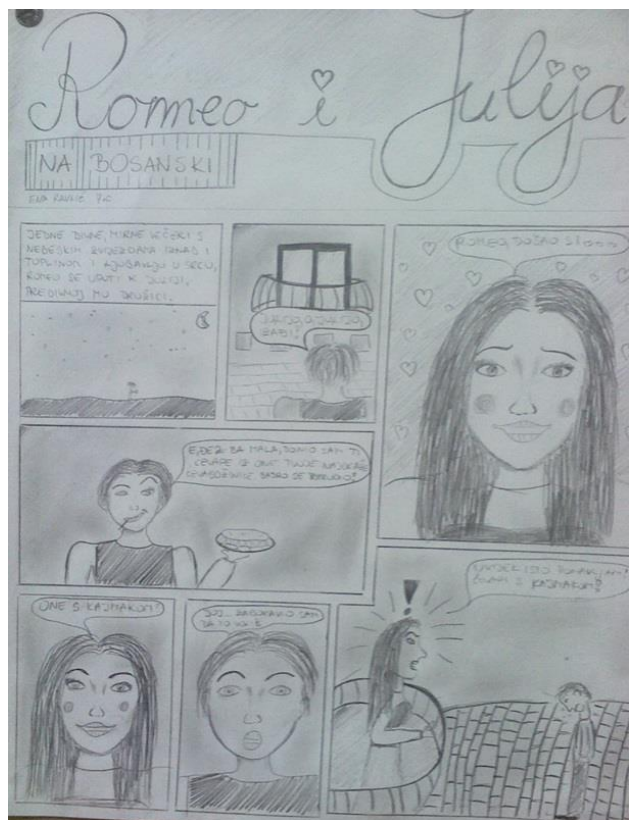

Radnja koja se odvija prije radnje u stripu	Radnja koja je opisana u stripu (sličnosti/razlike)	Radnja koja slijedi nakon radnje u stripu

Prilog br. 20 Tablica za komparaciju stripa i književnog predloška

Prilog br. 21 Dani stripa u Osijeku, učenički stripovi *Kraljica Katarina Kosača* i *Breza*

Prilog 22 Dani stripa u Osijeku, učenički stripovi *Romeo i Julija na bosanski* i *Snjeguljica*

9. LITERATURA

1. Aljinović, Rudi, Novaković, Mladen, *Kad je strip bio mlad: prilozi za povijest hrvatskog stripa*, Stripforum, Zagreb, 2012.
2. *Cvijet sa raskršća Antuna Gustava Matoša*, Strip radionica Lektiru u strip, 2004.
3. De la Fuente, Chiqui, *Putovanje oko svijeta u 80 dana: pustolovine i povijest*, Slobodna Dalmacija, Split, 1995.
4. Devlić, Radovan Domagoj *Zlatarovo zlato*, Biblioteka Kvadrat, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, Zagreb, 2012.
5. Devlić, Radovan Domagoj, *Rani radovi*, Biblioteka Kvadrat, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, Zagreb, 2009.
6. Dickens, Charles, *Oliver Twist*, Ilustrirani klasici, br. 4, Znanje, Zagreb, 2009.
7. *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, XIX. knjiga, St-Tk, Večernji list d.d., Zagreb, 2007.
8. Gačić, Dušan, *Strip u školi – sredstvo i cilj*, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika* 15 (1990.) 4., str. 190.-193.
9. *Hrvatska književna enciklopedija 4*, S-Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zrinski d.d., Čakovec, 2012.
10. Kermek-Sredanović, Mira, *Strip u lektiri mladih čitalaca*, Pedagoški rad, 3-4, 1986., str. 130.-146.
11. Kinert, Albert, *Čuvaj se senjske ruke*, ART 9, Zagreb, 2012.
12. Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula 1985.
13. Kušan, Ivan, Biuković, Edvin, *Koko (Ljubav ili smrt, Koko u Parizu)*, Faust Vrančić d.o.o., Zagreb, 2000.
14. Lazzarich, Marinko, *Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u podučavanju*, Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 15 No. 1, 2013., str. 173.-189.
15. Lazić, Dubravka, *Strip u nastavi književnosti*, u: *Hrvatski u školi – Zbornik metodičkih radova*, ur. Zvonimir Diklić Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 265.-280.
16. Lordanić, Željko, *Branka i drugi stripovi*, Klasici hrvatskog stripa, Knjiga 2, Vedis, Zagreb, 2009.
17. Maurović, Andrija, *Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere*, Dječje novine, Gornji Milanovac, 1981.
18. Maurović, Andrija, *Zlatarovo zlato, Ognjem i mačem*, Biblioteka Lektira u stripu, Knjiga 1, Osijek, 2005.

19. McCloud, Scott, *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost*, Mentor, Zagreb, 2005.
20. Munitić, Ranko, *Strip, deveta umjetnost*, Art 9, Zagreb, 2010.
21. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006.
22. *Nastavni program za hrvatski jezik u gimnaziji*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, Posebno izdanje br. 2, Školske novine, Zagreb, 1. kolovoza 1995.
23. Pavlović Lobačev, Jurij, *Čuvaj se senjske ruke*, Vedis, Zagreb, 2011.
24. Primorac, Branka, Šimeg, Marijan, Šojat, Anita, *Novinarstvo u školi*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
25. Proust, Marcel, *U potrazi za izgubljenim vremenom, Combray*, Vuković i Runjić, Zagreb, 2001.
26. Rosandić, Dragutin, *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
27. Sabljčić, Jakov, *Iz metodičke teorije i prakse nastave književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
28. Sfar, Joann, *Mali princ*, Bookglobe, Zagreb, 2010.
29. Shakespeare, William, *Romeo i Julija*, Ilustrirani klasici, br. 4, Znanje, Zagreb, 2009.
30. Tanacković Faletar, Goran, *Strip kao nastavno sredstvo i obvezna lektira – blasfemija ili neiskorištena mogućnost?*, u: *Hrčak: glasilo Hrvatskoga čitateljskog društva*, 31 (2007.), str. 14.-15.
31. Težak, Stjepko, *Metodika nastave filma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
32. Težak, Stjepko, *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
33. Tomić, Svetozar, *Strip, poreklo i značaj*, Forum, Novi Sad, 1985.
34. Zimonić, Krešimir, *Priče iz davnine*, Stripforum i Gradska knjižnica Slavonski Brod, Zagreb, 2013.
35. Zimonić, Krešimir, *Zlatka, Fibra*, Zagreb, 2012.
36. Wenzel, David, *Hobit ili Tamo pa opet natrag*, Šareni dućan, Koprivnica, 2002.

INTERNETSKI IZVORI

1. <http://stripas.blogspot.com/2013/04/3-dani-stripa-u-osijeku-2013-knjiga-i.html>, 10.05.2013., 12:00
2. <http://webograd.tportal.hr/Miha29/medijskakultura/strip/povijeststripa>, 25.5.2013. 19:35
3. <http://webograd.tportal.hr/Miha29/medijskakultura/strip/vrstestripa>, 26.5.2013., 21:00
4. http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=44800, 10.05.2013., 12:00

5. <http://www.stripforum.hr/izdavastvo/nostalgija/price-iz-davnine/>, 24.6.2013., 14:30
6. <http://www.stripovi.com/enciklopedija/autori/kresimir-zimonic/472/>, 24.6.2013. 14:35
7. http://www.usvijetubajki.org/vijesti/predstavljanje_stripa_kresimira_zimonica/default.aspx, 6.6.2013., 22:30
8. http://www.zagrebfilm.hr/katalog_autori_detail.asp?sif=411, 24.6.2013., 15:00

UDŽBENICI I PRIRUČNICI

1. Babić, Nada, Golem, Dinka, Jelčić, Dunja, *Dveri riječi 5, hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2007.
2. Babić, Nada, Golem, Dinka, Jelčić, Dunja, *Dveri riječi 6, hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2007.
3. Babić, Nada, Golem, Dinka, Jelčić, Dunja, *Dveri riječi 7, hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2007.
4. Babić, Nada, Golem, Dinka, Jelčić, Dunja, Đurić, Ivan, *Dveri riječi 8, hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2007.
5. Bacan, Marijan, Boban, Marcela, Čubrić, Marina, Mesić, Ana, Milan Paun, Težak, Stjepko, *Hrvatski jezik 5, udžbenik hrvatskog jezika za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
6. Bacan, Marijan, Boban, Marcela, Čubrić, Marina, Mesić, Ana, Milan Paun, Težak, Stjepko, *Hrvatski jezik 6, udžbenik hrvatskog jezika za 6. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
8. Bežen, Ante, Jambrec, Olga, *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.
9. Bežen, Ante, Jambrec, Olga, *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.
10. Bežen, Ante, Jambrec, Olga, *Hrvatska čitanka za VII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.
11. Bežen, Ante, Jambrec, Olga, *Hrvatska čitanka za VIII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.
12. Bežen, Ante, Jukić, Mirjana, Kovač, Slavica, *Hrvatska krijesnica 5, udžbenik hrvatskog jezika za 5. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
13. Boban, Marcela, Mesić, Ana, Milan Paun, Težak, Stjepko, *Hrvatski jezik 8, udžbenik hrvatskog jezika za 8. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

14. Čubrić, Marina, *Učimo hrvatski jezik 1, udžbenik za 1. razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
15. Čubrić, Marina, *Učimo hrvatski jezik 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
16. De Karina, Helena, Kovač Sandra, *Hrvatska krijesnica 8, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 8. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
18. Diklić, Zvonimir, Skok, Joža, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 5, hrvatska čitanka za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
19. Diklić, Zvonimir, Skok, Joža, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 6, hrvatska čitanka za 6. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
20. Diklić, Zvonimir, Skok, Joža, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 7, hrvatska čitanka za 7. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
21. Diklić, Zvonimir, Skok, Joža, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 8, hrvatska čitanka za 8. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
22. Dujmović-Markusi, Dragica, *Fon – Fon 1, udžbenik hrvatskog jezika za prvi razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2006.
23. Dujmović-Markusi, Dragica, *Fon-Fon 2, udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2004.
24. Dujmović-Markusi, Dragica, *Fon-Fon 3, udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2004.
25. Dujmović-Markusi, Dragica, *Fon-Fon 4, udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2004.
26. Dujmović-Markusi, Dragica, *Književni vremeplov 1, čitanka iz hrvatskog jezika za prvi razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2011.
27. Dujmović-Markusi, Dragica, Rossetti Bazdan, Sandra, *Književni vremeplov 2, čitanka iz hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2012.
28. Dujmović-Markusi, Dragica, Rossetti Bazdan, Sandra, *Književni vremeplov 3, čitanka iz hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2012.
29. Dujmović-Markusi, Dragica, Rossetti Bazdan, Sandra, Pavić-Pezer, Terezija, *Književni vremeplov 4, čitanka iz hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije*, Profil, Zagreb, 2011.
30. Dunatov, Vesna, Tomas, Jadranka, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika za VII. razred osnovne škole uz Hrvatska čitanka za VII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2009.
31. Dunatov, Vesna, Tomas, Jadranka, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika za VIII. razred osnovne škole uz Hrvatska čitanka za VIII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2009.

32. Gabelić, Snježana, *Učimo hrvatski jezik 2*, udžbenik za 2. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
33. Kovač, Slavica, Kekez Miranda, Tolić, Dinka, *Hrvatska krijesnica 6, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 6. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2008.
34. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, *Hrvatska krijesnica 6, udžbenik hrvatskog jezika za VI. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
35. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, *Hrvatska krijesnica 7, udžbenik hrvatskog jezika za VII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
36. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, Juričev-Dumpavlov, Meri, *Hrvatska krijesnica 8, udžbenik hrvatskog jezika za VIII. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
37. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, Kekez Miranda, *Hrvatska krijesnica 5, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 5. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2007.
38. Kovač, Slavica, Kekez Miranda, Tolić, Dinka, *Hrvatska krijesnica 7, Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u 7. razredu osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2008.
39. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u V. razredu osnovne škole*, uz *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2009.
40. Kovač, Slavica, Jukić, Mirjana, *Priručnik za učitelje hrvatskog jezika u VI. razredu osnovne škole*, uz *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*, Naklada Ljevak, 2009.
41. Kurtak, Marica, *Učimo hrvatski jezik 3, udžbenik za 3. razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
42. Skok, Joža, Diklić, Zvonimir, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 5, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
43. Skok, Joža, Diklić, Zvonimir, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 7, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
44. Skok, Joža, Diklić, Zvonimir, Merkler, Dunja, *Radost čitanja 8, priručnik za nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
45. Skupina autora, *Čitanka 1 za prvi razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
46. Skupina autora, *Čitanka 2 za drugi razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
47. Skupina autora, *Čitanka 3 za treći razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
48. Skupina autora, *Čitanka 4 za četvrti razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
49. Težak, Stjepko, Bacan, Marijan, Boban, Marcela, Čubrić, Marina, Mesić, Ana, Milan Paun, *Hrvatski jezik 5, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

50. Težak, Stjepko, Bacan, Marijan, Boban, Marcela, Čubrić, Marina, Mesić, Ana, Milan Paun, *Hrvatski jezik 6, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
51. Težak, Stjepko, Boban, Marcela, Mesić, Ana, Milan Paun, *Hrvatski jezik 7, udžbenik hrvatskog jezika za 7. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
52. Težak, Stjepko, Boban, Marcela, Mesić, Ana, Milan Paun, *Hrvatski jezik 7, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
53. Težak, Stjepko, Boban, Marcela, Mesić, Ana, Milan Paun, *Hrvatski jezik 8, Metodički priručnik za nastavnike hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.